

Johnny Lindqvist och Ewa Thorslund

Ungas integritet på nätet

En guide för föräldrar, pedagoger och andra viktiga vuxna – Diskussionsmaterial ingår

Ungas integritet på nätet

.SE:s Internetguide, nr 5
Version 1.0 2011 eller Version 4.0

© Johnny Lindqvist och Ewa Thorslund 2008–2011

Texten skyddas enligt lag om upphovsrätt och tillhandahålls med licensen Creative Commons Erkännande 2.5 Sverige vars licensvillkor återfinns på <http://creativecommons.org/>, för närvarande på sidan <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se/legalcode>.

Illustrationerna skyddas enligt lag om upphovsrätt och tillhandahålls med licensen Creative Commons Erkännande-IckeKommersiell-IngaBearbetningar 2.5 Sverige vars licensvillkor återfinns på <http://creativecommons.org/>, för närvarande på sidan <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/se/legalcode>.

Vid bearbetning av verket ska .SE:s logotyper och .SE:s grafiska element avlägsnas från den bearbetade versionen. De skyddas enligt lag och omfattas inte av Creative Commons-licensen enligt ovan.

.SE klimatkompenserar för sina koldioxidutsläpp och stödjer klimatinitiativet ZeroMission. Se <http://www.uwab.se/> för mer information om ZeroMission.

Författare: Johnny Lindqvist och Ewa Thorslund
Redaktör: Lennart Bonnevier
Formgivning, layout och redigering: Gunnel Olausson/FGO AB
Illustrationer: © Camilla Atterby
Tryck: DanagårdsLiTHO, Ödeshög, 2011.
Fjärde upplagan, första tryckningen.
ISBN: 978-91-978952-8-6

Prenumerera

Du kan prenumerera på alla .SE:s Internetguider.
Skicka namn och adress till publikationer@iis.se.

.SE (Stiftelsen för Internetinfrastruktur) ansvarar för Internets svenska toppdomän. .SE är en oberoende allmännyttig organisation som verkar för en positiv utveckling av Internet i Sverige.

Organisationsnummer: 802405-0190
Besöksadress: Ringvägen 100 A, 9 tr, Stockholm
Brevledes på .SE Box 7399, 103 91 Stockholm
Telefon: +46 8 452 35 00. Fax: +46 8 452 35 02
E-post: info@iis.se www.iis.se

.se

Förord	7
Inledning	9
Den digitala vardagen	11
Hur presenterar jag mig själv?	15
På 30 sekunder skapas det första intrycket	15
Många skapar en låtsasidentitet.....	16
Se upp med att skuldbelägga barn och unga	17
Påverkan utifrån	17
Viktigt att känna till normen	18
Det finns någon på andra sidan	19
Hur mycket av mig själv bör jag lämna ut?	21
Kartläggning genom "googling"	22
Din digitala identitet gör dig sårbar	23
Äger du rätten till din text och dina bilder?	23
Publicerat på nätet är svårt att ta tillbaka.....	24
Tänk efter före publicering.....	26
Vem bjuder jag in?	27
Vem den digitala dagboken når tänker få på.....	27
Dagboken som blev en mardröm	28
Vem vill jag egentligen nå?	29
Vad och varför vill jag berätta?	31
Att bjuda in betyder att öppna upp.....	32
Språket och kommunikationen	33
Vi bygger upp två språköar	34
Barnen som använder nätet lär sig skriva.....	35

Mobbning och andra former av kränkningar	37
Är ansvaret olika på nätet och på skolgården?	37
Vad är mobbning?	38
Vuxna sällsynta på nätet.....	39
Det kan börja med ett missförstånd.....	40
e-mobbning bör tas upp i likabehandlingsplanen.....	42
Nätmobbingen liknar den på skolgården	44
 Grooming	 47
Hur en okänd människa kan bli en ”vän”	48
En groomare har ofta mycket tålamod och tid	50
Aktiv och passiv grooming	50
 Lita inte på allt och alla	 53
Proffsigt utseende kan förleda.....	53
Ansvaret på nätet.....	55
Vem, var och varför?	56
Tänk efter före och lyssna på din intuition.....	57
 Vuxenvärlden – hallå...?	 59
Viktigt att förstå och inte bara varna av slentrian	59
Säg ifrån – på nätet också!.....	61
Det finns mycket som är positivt på nätet också.....	62
 Övningar knutna till materialet	 63
Hur presenterar jag mig på Internet?.....	63
En värderingsövning	64
Heta linjen – gör så här:.....	64
Heta Stolen – gör så här:.....	65
Rätt eller fel? Tre dilemman	67
Bråk eller missförstånd?	67
Lätt att döma, men gjorde Linn fel?	69
Ett foto som togs på skoj.....	70

Annat bra material	75
www.medieradet.se	75
www.kunskapsmedia.se	76
www.dubestemmer.no	76
”Säker på nätet?”	77
Nätkultur	77
 Slutord	 79
 Om författarna	 81
 Referenser, källor och inspiration	 83
 En liten ordlista	 84

Förord

”Hallå... var är alla vuxna...?”

Det är en fråga vi ofta ställer oss. Vuxna finns förvisso, och är aktiva, på många arenor i barns och ungas liv och uppväxt. Vi utför dagligen vårt avlönade arbete som skolpersonal och pedagoger, inom socialtjänst eller kanske som frivilliga inom idrottsrörelsen. Och som föräldrar skjutsar vi till träningar, hjälper till med läxor och lagar punkan på cykeln. Vi finns nog ofta där vi ska vara, eller snarare, där vi *av tradition* ska vara. Men, tiderna förändras precis som förutsättningarna i unga människors vardag.

Barn och unga spenderar en allt större del av sitt vakna liv uppkopplade på nätet. Nätet är inte bara en plats för underhållning och förströelse. Nätet är också platsen för skolarbete, för utveckling, för umgänge och samvaro. Det krävs förstås att unga med stigande ålder har sin egen sfär och att vi som vuxna ger dem allt mer utrymme och respekterar deras integritet. Men, det krävs också att vi vuxna är engagerade, *lägger ner tid*, sätter oss in i deras digitala vardag. Barn och unga ställs idag inför många situationer där de snabbt ska bedöma sanningshalt och tillförlitlighet i material och medmänskliga kontakter. Vi behöver därför, på alla arenor där vi träffar barn och unga, en pågående diskussion om nätet, dess förutsättningar och fallgropar.

Vi hoppas att du som vuxen genom den här guiden får en bättre uppfattning om, och förståelse för, hur det unga Internet ser ut och fungerar. Att du får nya tankar och idéer kring hur du kan prata med unga i din närhet om vikten av att värna om sin egen och andras integritet i den digitala verkligheten.

Texten som följer är baserad på olika undersökningar och studier, men kanske framförallt på våra egna erfarenheter som föreläsare och möten med föräldrar, pedagoger och ungdomar själva. Vi skriver

ofta som vi talar och känner med en inspirerad och engagerad publik. Hoppas att tonen tilltalar dig som läsare.

Stockholm i mars 2011

Johnny Lindqvist och Ewa Thorslund

Förbättra

Om du hittar fel eller har synpunkter på denna guide kan du sända dem till publikationer@iis.se.

Inledning

Det händer något med oss människor när vi kommunicerar på distans med andra. När vi befinner oss på ett så kallat "behörigt avstånd". Helt plötsligt gäller andra regler för vårt förhållningssätt till varandra. Vi gör saker som vi aldrig skulle göra annars. Om vi vore helt nära. Öga mot öga.

Se till exempel hur vissa av oss agerar i trafiken. Fel finger åker lätt i luften om någon annan trafikant agerar för långsamt, för snabbt, för fel. Vi skulle aldrig göra samma sak i matvaruaffären när våra kundvagnar stöter ihop. Då är vi lite för *nära*. Då kan vi inte *smita iväg*. Då kan det vara svårt att *stå* för ord och handling.

På nätet tycks det ibland, och för vissa, gälla just andra regler. Framför allt bland barn och unga. Där ska man tåla lite mer. Språket är grövre, mer komprimerat och fullt av smileys och annat som gör det svårt att avgöra om det skrivna är ironi, skämt eller kanske rena lögner.

När vi befinner oss på ett visst avstånd, själva bakom vår skärm, finns det också en tendens att vi börjar lämna ut personlig information – såsom text och bild, känslor och åsikter – som vi annars aldrig skulle göra. Vi måste också förhålla oss till både kända och okända människor samt ett många gånger helt ocensurerat innehåll. Vi måste snabbt kunna avgöra om personen vi kommunicerar med är trovärdig och om innehållet är rimligt. En inte alltid helt enkel uppgift. Inte ens för en vuxen person med ryggsäcken full av referenser och tidigare erfarenheter. Detta gör att barn och unga ofta sätts på svåra prov.

Vi kommer i den följande texten att beskriva hur barn och unga använder Internet idag, vilka förhållanden som råder, hur spelplanen för kommunikation och umgänge har förändrats, vad man som vuxen i barns och ungas närhet kan göra för att stödja dem och utveckla dem till mogna nätanvändare. Det vill säga självständiga och trygga användare som värnar om sin egen och andras integritet,

som förstår att en kränkning eller hot i den digitala vardagen är lika fel som i den fysiska, och som med en sunt mediekritisk inställning kan förhålla sig till texter och bilder som kommuniceras.

Den digitala vardagen

Du behöver inte längre vara tekniskt kunnig för att använda dig av Internet och sociala medier. Användningen av nätet ökar både uppåt och nedåt i åldrarna. Äldre personer använder allt mer sociala medier. Bloggandet går uppåt i åldrarna och hos den yngre generationen har istället mikrobloggandet, eller twittrandet, tagit över allt mer. Ett effektivt sätt att snabbt statusuppdatera sig själv och vad man gör via digitala medier.

Sällan har väl generationer vetat så mycket om varandras liv som idag när väldigt många använder Facebook. I Sverige finns det cirka fyra miljoner användare och globalt sett cirka en halv miljard. Alla är vänner med alla över generationsgränserna och det finns dom, både vuxna och unga, som vittnar om att de ibland kanske vet lite *väl* mycket om varandras liv... :-)

I den senaste undersökningen av ungas medievanor från Statens Medieråd visar det sig att datoranvändningen går det stadigt ner i åldrarna. Hela 43 procent av alla tvååringar i Sverige uppges använda datorn. Det är dock inte samma sak som att de är frekventa Internetanvändare.

Men, redan i fyraårsåldern är hälften av barnen ute på nätet i någon form. För barn i ålder 2–9 år handlar det främst om att spela spel och den ojämförligt mest populära sajten att besöka är Bolibompa.se

I låga åldrar ser flickors och pojkars datoraktiviteter ungefär lika ut. Med en stigande ålder börjar dock könsskillnader att synas. Pojkar spelar allt mer datorspel medan flickor är mer kommunikativa genom att chatta, läsa bloggar, twittra och umgås på sociala sajter.

I åldersgruppen 12–16 år ligger Internetanvändningen på 98 procent. Det är en markant ökning över de senaste åren. Under samma tid har e-post och chattande fått stå tillbaka markant till förmån för umgänge via sociala nätverkssajter. Det fysiska mötet har fått stå tillbaka för umgänge via Internet. De mest populära platserna på nätet är Facebook, Bilddagboken och MSN.

Det har också visat sig att föräldrar i allt större utsträckning dels

ser det som sitt ansvar att skydda barn och unga när de använder medier, dels anser att det är positivt för barn att använda digitala medier. Positivt på så sätt att de lär sig saker, har roligt och finner avkoppling. En inte allt för djärv gissning är att den så kallade milleniegenerationen, det vill säga 80- och 90-talisterna, som själva är uppvuxna med nätet som en naturlig del av livet nu har blivit föräldrar.

"Under samma tid har e-post och chattande fått stå tillbaka markant till förmån för umgänge via sociala nätverkssajter. Det fysiska mötet har fått stå tillbaka för umgänge via Internet."

Hur presenterar jag mig själv?

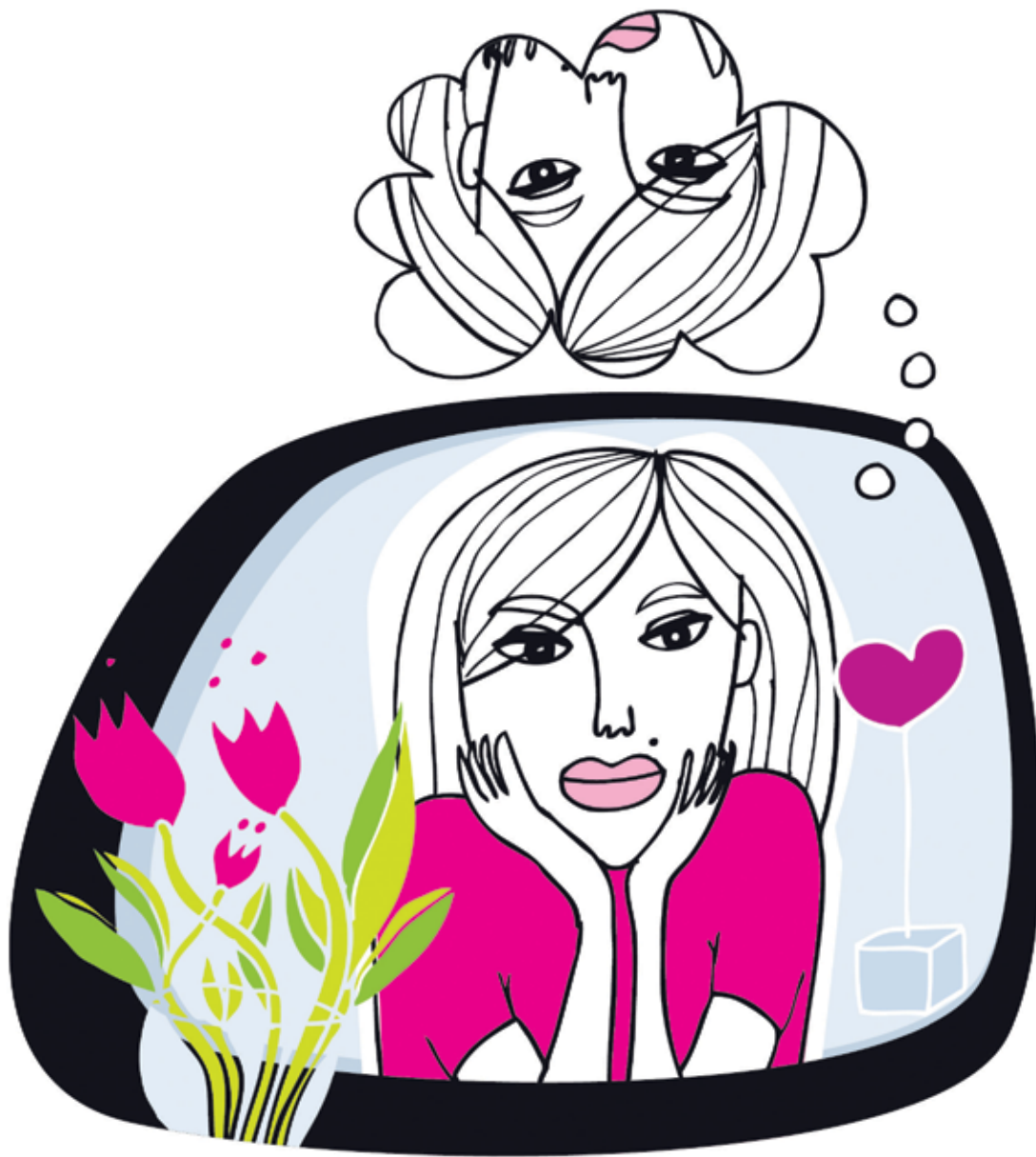

Illustration: © Camilla Atterby

Hur presenterar jag mig själv?

I detta kapitel ska vi beskriva hur ungdomar presenterar sig och vilka möjligheter och faror det kan finnas i att presentera sig lite för mycket – eller lite för lite.

På 30 sekunder skapas det första intrycket

Att presentera sig själv är onekligen intressant för de flesta av oss. Man brukar säga att man har 30 sekunder på sig att skapa det första intrycket. Då är det viktigt att man gör det på rätt sätt. Att presentera sig för någon annan i den fysiska världen är vi vana vid. Vi vet vad vi ska säga och hur vi ska uppföra oss. På en fest går man runt och hälsar på de andra gästerna, man tar i hand, ser varandra i ögonen och säger sitt namn.

Mer än så är inte nödvändigt att lämna ut vid en första kontakt med människor som vi inte träffat förut. När vi sedan pratar med varandra igen berättar vi kanske lite mer. Var vi arbetar, hur vi mår, varför vi är på festen och så vidare.

I den första kontakten räcker det alltså med att bara säga sitt namn eftersom vi samtidigt visar upp oss i fysisk form. Den vi träffar *kan se* hur långa vi är, vilken ögonfärg vi har, om vi är tjocka eller smala, har utslag i ansiktet, världens största tandställning eller dålig hållning. Det är inget vi ens behöver nämna för det är så uppenbart.

Om vi istället träffar en gammal, god vän går vi normalt sett längre i hälsningsritualen. Vi kanske kramas. Vi kanske frågar om saker vi vet att vännen har gjort, eller pratar om en händelse vi båda varit med om. Vi har med andra ord gemensamma referenser.

Detta är ett vanligt beteendemönster. Och för de allra flesta är det heller inga problem att skapa nya kontakter eller att hälsa på nya människor. Men på Internet är vi helt utlämnade åt det skrivna ordet, ibland kombinerat med en bild, och *vår egen förmåga* att presentera oss i frånvaron av kroppsspråk och andra invanda signaler. Detta kan ju göra att vi frestas att tänja lite på gränserna, förstärka vissa egenskaper eller kanske bara presentera endast en liten del av oss själva.

Många skapar en låtsasidentitet

När man befinner sig i tonåren och upp emot 25 år går en hel del tid åt till att försöka finna och förstå sig själv. Vem är jag och vart ska jag ta vägen? Då kan nätet vara en ypperlig plats för att pröva sina nya tankar och idéer. En 15-årig tjej som känner sig mer mogen än sina kompisar kan på nätet skapa en ny identitet. Hon kanske lägger till fem år i sin presentation och är plötsligt en 20-årig ung kvinna. För henne är det spännande. Något nytt. Ett sätt att försiktigt få trampa orörd mark. Men här för Internet egentligen inte med sig något unikt. För vem har inte i smyg provat lite andra kläder framför spegeln när man var yngre? Eller kanske provat på att prata med en annan dialekt i en affär som man ändå aldrig kommer att komma tillbaka till? Det är ett sätt att vara någon annan för en kort sekund. Det kittlar. Vi kan sedan blixtnabbt ta beslutet att ta av oss de främmande kläderna, eller byta tillbaka till den vanliga dialekten.

Problemet med att skapa en låtsasidentitet på nätet är att den kan leva vidare även *när vi slagit av datorn*. En kille på 12 år som säger att han är 18 och som kommunicerar detta i olika forum på nätet kommer nästa gång han loggar in där kanske att ha svar på sina tidigare påståenden och inlägg. Då måste han *återigen* kliva in i rollen som 18-åringen. Detta är i sig en ganska oskyldig handling, men tänk om han varje dag ägnar två timmar åt sin 18-åriga identitet. Hur kommer han då att uppfattas av sin omgivning? Och hur kommer de andra att kommunicera med honom på nätet? De vet ju inte att de pratar med en 12-årig kille. Och kan han själv hantera en diskussion och kanske subtila signaler som han inte alls är van vid eller ens mogen för?

Återigen behöver det inte vara någon fara med det, men det som kan bli problematiskt är om 12-åringen behöver prata med någon om det han möter på nätet. Han kanske får höra saker som han inte förstår, eller som han inte tycker om.

Se upp med att skuldbelägga barn och unga

Vi uppmuntrar ofta barn och unga att gå till en vuxen och berätta om saker de varit med om. Men vi vuxna är samtidigt ganska bra på att skuldbelägga ungdomar som råkar illa ut, eller har frågor om saker på nätet. Som vuxen är det viktigt att inte bli arg på den 12-årige pojken som gått in i chattrum som 18-åring, eller den 15-åriga flickan som ville prova på att vara en ung kvinna för en stund. Unga vittnar ofta om att de blir mer eller mindre utskälda av föräldrar och lärare om de berättar om saker de sett eller varit med om på nätet. Det kan vara: *"Men varför går du in på de där sidorna? Du vet ju att det bara är skit där. Du vet ju att man inte ska göra så"*.

Det senaste uttalandet är väldigt spännande. Man fördummar barnet i en enda mening. "Du visste att du inte fick göra så, men du gjorde det i *alla fall!*" Undertonen blir: "Det måste betyda att du är korkad..." Med den ingången är det inte särskilt uppmuntrande att som barn och ung prata vidare om hur man upplever sin identitet och integritet på nätet med vuxna i sin omgivning.

"Som vuxen är det viktigt att inte bli arg på den 12-årige pojken som gått in i chattrum som 18-åring, eller den 15-åriga flickan som ville prova på att vara en ung kvinna för en stund."

Påverkan utifrån

För överallt omkring oss blir vi påverkade av reklam och artiklar som berättar hur vi ska se ut, vad vi ska tänka och vad vi ska äta. Medierna försöker skapa ideal som vi ska leva upp till. Ungdomar är i detta avseende en mycket utsatt grupp. De överöses med budskap vart de än går. Hur påverkar det då ungdomars sätt att *presentera* sig på nätet? Vill man gå mot strömmen och säga att man inte *är* som alla säger att man *ska* vara? Eller accepterar man den rådande normen?

Givetvis finns det ungdomar som har alternativa presentationer, men de allra flesta följer mallen om hur killar respektive tjejer ska se ut och vara. Man cementerar den rådande normen genom att killar har bilder på sina hockeyklubb och mopeder medan tjejerna har bilder på sina kompisar, gosedjur och sig själva i ett litet linne. Visst kan man hitta mängder av presentationer som inte följer

"På nätet kan du själv redigera den bild av dig själv som du vill ge dina vänner. Du har full kontroll över dina statusuppdateringar och vilka bilder på dig själv som du själv väljer att göra tillgängliga."

"mallen", men de som ligger på besökstoppen på de olika sidorna kliver ofta inte en millimeter utanför den förväntade bilden.

Viktigt att känna till normen

Är detta ett problem? Kanske, kanske inte. Men, det är viktigt att som vuxen känna till hur normen ser ut. På nätet kan du själv redigera den bild av dig själv som du vill ge dina vänner. Du har full kontroll över dina statusuppdateringar och vilka bilder på dig själv som du själv väljer att göra tillgängliga. Och den vuxna generationen är på intet sätt annorlunda när den ska presentera sig på nätet. Många väljer till exempel att lägga upp en lite äldre bild av sig själv som presentationsmaterial på Facebook. En bild där man ser ut som man önskar att man gjorde även idag... Eller som en kvinna berättade under ett seminarium: "Jag lät min dotter manipulera bilden på mig, så jag ser lite snyggare ut."

Är det okej att manipulera bilden av sig själv? Svårt att säga. Vi ändrar ju bilden av oss själva hela tiden även i det fysiska livet. Man kanske drar in magen lite extra när man är på badstranden, eller bär en BH som skjuter upp bröstet mot taket.

Att dra in magen klarar man ett tag, men förr eller senare måste man släppa ut den igen. Att upprätthålla en fasad, eller en annan identitet, tar energi. Man måste kanske sätta sig in i en annan persons tankar och handlingar. Det är lite som att spela ett rollspel. Barn och unga som ägnar sig åt live-rollspel i den fysiska verkligheten brukar ofta uppmuntras av sin omgivning då det kan ses som kreativt och kontaktskapande. Men den 15-åriga tjejen som säger att hon är 20 år ägnar sig ju också åt kreativitet i sitt identitets-skapande. Skillnaden är att det sker på nätet.

Så det positiva i att ändra bilden av sig själv på nätet är att man får se "vad folk tycker om mig om jag vore så här". Man kan utforska andra sätt att uttrycka sig och tänka. Risken är förstås att man till slut tappar greppet om vem man är och blir den person man hittat på. Eller kanske hamnar man i ett sammanhang där man inte borde vara.

Men man behöver inte vara en *helt annan* person i sin presentation, man kanske bara förskjuter sanningen en smula. Det kan vara spännande och i många fall nödvändigt för att överhuvudtaget synas i det digitala bruset. Många konkurrerar om utrymmet och uppmärksamheten på nätet. Det kan då vara en nödvändighet att förvränga eller försköna sig själv. Den nya nätidentiteten kan helt enkelt vara ett sätt att visa sidor som jag annars inte kan – eller vågar – göra. Är jag normalt sett undergiven kan jag lyfta fram mina mer domineranta drag. Normalt sett timida personer kan agera extremt aggressivt och så vidare.

Det finns någon på andra sidan

Men att jag kanske har förvrängt bilden av mig själv har ju besökaren i ett forum, eller mottagaren av min informationen, ingen som helst aning om. Därför är det så viktigt att som vuxen föra en dialog med barn och unga om att det *alltid* finns någon på andra sidan skärmen. Oavsett om det är en dator eller en mobiltelefon. Om jag skruvar min politiska åsikt ett snäpp kommer jag kanske att uppfattas som extremist. Jag *själv* vet ju att det inte är så, men hur ska den på andra sidan skärmen rimligen veta?

Vad *är* då en bra presentation på Internet? Det beror på vad det är för sorts presentation, men det finns några punkter att ta fasta på:

1. *Vem* är din presentation till för?
Är det för dina vänner som redan känner dig? Är det för att skaffa nya vänner? Eller är det för att flirta?
2. Vad vill du *säga* med din presentation?
Vill du berätta vem du är som människa, eller vilka intressen eller politiska åsikter du har?
3. Vem kan se din presentation?
Finns det vissa som du inte vill ska läsa din presentation? Varför? Och hur begränsar du i så fall tillgången till informationen?

Hur presenterar jag mig själv?

... "I den fysiska världen är det nog ganska uppenbart för de flesta
... av oss var – och för vem – man tar av sig kläderna, för vem man
... avslöjar sina innersta tankar och känslor, till vem man ger ett
... bankkontonummer eller lånar ut husnyckeln. Men, hur fungerar
... det på nätet?"

Hur mycket av mig själv bör jag lämna ut?

- Alla har vi olika zoner där vi släpper in mer eller mindre kända människor. Det är olika vad vi vill och vad vi känner.
- Gränsen för hur mycket man ska lämna ut om sig själv, sin familj och sina vänner är inte bara ett problem för ungdomar. Även vuxna lägger ut exempelvis familjealbumet på nätet utan en tanke på vilka, förutom vännerna, som kan tänkas se och även använda bilderna.
- Digitaliserat material sprids lätt på nätet och även om du själv tar bort en bild kan den redan ha kopierats många gånger om och spridits runt på ett antal ställen.

Var går egentligen gränsen för den personliga integriteten? Vi har alla olika "komfort-zoner" där vi släpper in mer eller mindre kända människor. En del har väldigt lätt att prata personliga eller privata saker med främlingar, eller att stå väldigt nära den de talar med. Andra är precis tvärtom. I den fysiska världen är det nog ganska uppenbart för de flesta av oss var – och för vem – man tar av sig kläderna, för vem man avslöjar sina innersta tankar och känslor, till vem man ger ett bankkontonummer eller lånar ut husnyckeln. Men, hur fungerar det på nätet?

Det här är inte enbart ett ungdomsproblem. Vi vuxna är nästan lika "duktiga" på att till exempel lägga ut hela familjealbumet efter semestern med våra små, nakna barn på stranden. Det är ju så smidigt när alla vänner och bekanta kan titta hur mysigt vi har haft det, eller hur? För det är ofta just våra vänner och bekanta som vi vill ska titta. Vi vill egentligen inte att alla som har tillgång till Internet globalt sett ska titta på våra privata bilder.

Barn och unga beter sig på precis samma sätt. De vill oftast bara

Datainspektionens senaste undersökning om integritet från 2011

"...det blir vanligare att unga lägger upp bilder, skriver kommentarer under eget namn och inte minst det senaste året även lägger upp videoklipp på sig själva. Teknikutvecklingen och den ökade förekomsten av communities där man kan dela med sig av information om sig själv är till stor glädje för många unga. Samtidigt får den snabba utvecklingen stora konsekvenser för möjligheten av vara privat. Från den förra undersökningen (från 2009) har också andelen som någon gång ångrat att de har lagt ut information om sig själva på nätet ökat."

visa sina roliga, konstiga eller kanske taskiga bilder för kompisarna eller åtminstone för en begränsad krets. Inte för hela världen.

Vilken information man är beredd att lämna ut kan också vara en generationsfråga. Enligt Datainspektionen är ungdomar generellt sett inte särskilt oroliga för att lämna ut det som traditionellt sett har betraktats som känslig information. Många kan mycket väl tänka sig att kommunicera sina politiska ståndpunkter och sin religiösa uppfattning. Information gällande ens känslor och den egna ekonomin betraktas dock som mer privat.

Det är också en väsentlig skillnad i att vara privat och att vara personlig. Man kan vara väldigt personlig i sin kommunikation utan att för den sakens skull vara privat. Du kan säga mycket utan att lämna ut dig själv på ett sätt som kanske känns fel i efterhand. Ju mer du öppnar upp ditt allra närmaste, det privata, så gör du dig genast mer sårbar. Detta gäller både rent tekniskt (personuppgifter, lösenord och så vidare) som känslomässigt.

Kartläggning genom "googling"

Generellt sett är unga idag ganska medvetna om att man ska vara rädd om sina personuppgifter och annat som kan identifiera en som person. Ingen går direkt ut och listar personliga data som förnamn, efternamn, telefonnummer och adress på allmänna forum på nätet. Vad många dock inte tänker på är hur relativt enkelt det är att kartlägga en person genom att "googla runt" ett slag. Den som gör så kan hitta förvånansvärt mycket information på kort tid. En person kanske i sin community-presentation länkar vidare till Bild-dagboken och därifrån hänvisar till sin blogg. Här framgår det att han eller hon spelar fotboll i den lokala klubben. På klubbens hemsida ligger det sedan foton med namn från helgens matcher. För varje sida i länkkedjan tillfogas ytterligare en pusselbit. Var för sig är kanske informationen inte särskilt intressant eller känslig, men sammanställd kan den ge mycket information om en person.

Å andra sidan visar Datainspektionens senaste rapport om ung-

domar och integritet från 2011 att den så kallade "kompiskollen" ökar. En växande medvetenhet om vikten av att värna sin integritet tillsammans med en ökad tolerans gällande att lägga ut text och bild gällande andra människor gör att man också "kollar upp" varandra i större utsträckning. Man googlar helt enkelt kända som okända för att få reda på lite mer.

Din digitala identitet gör dig sårbar

Dagens teknik gör det högst möjligt att hålla isär den verkliga identiteten och den identitet som man skapar på nätet. För många människor har idag en online-identitet som är helt skild från den verkliga identiteten. De har en, eller flera, så kallade alias i den digitala världen genom vilka de agerar i olika forum: som monsterdödare i spelvärlden, som åsiktsmaskin på bloggar eller som kontakt-sökande på en community.

Ju mer man investerar i sin digitala identitet, desto mer sårbar blir man, och anonymiteten ger ett bedrägligt skydd. Det man har sagt och gjort i tron att man är helt anonym eller osårbar kan få tråkiga konsekvenser om ens alias blir röjt. Så, å ena sidan ska man inte agera under sin verkliga identitet, men å andra sidan kan man heller inte känna sig fullständigt trygg ens under ett alias.

Om en helt okänd person stoppar dig på gatan och ber om ditt telefonnummer eller din hemadress är sannolikheten ganska liten att du lämnar ifrån dig den efterfrågade informationen. Detsamma borde rimligtvis gälla på nätet. Men frågan är då *när* en person blir "känd" för dig på nätet? En person som vi pratat med under ett halvårs tid på en community, är den känd eller okänd? När kan vi känna oss säkra? Är det när vi vet vad personen heter, när vi själva känner oss trygga i kommunikationen eller först när vi vet vilken typ av relation vi vill ha med personen?

Äger du rätten till din text och dina bilder?

Nu lämnar vi inte bara ut våra persondata lite hur som helst. Vi lämnar också ut information om oss själva i form av personliga texter och bilder i den digitala verkligheten. Vi skriver om oss själva, vad vi gör, hur vi mår och om våra relationer på communities, bloggar och dejtingsajt. Frågan är vilken kontroll vi har över detta material?

En artikel i DN redan 2007 satte igång diskussioner kring det faktum att till exempel Facebook äger rätten till din text och bild när du som nybliven medlem godkänner deras 13 sidor långa kontrakt. Detta skapade debatt kring vilken kontroll och makt man har över sina personliga uppgifter. Ingen hade nog inte riktigt tänkt på vem som äger din information och hur den eventuellt kan användas i andra sammanhang och i framtiden. En liknande debatt blommade upp något tidigare gällande sökmotorn Google där gjorda sökningar på nätet kan sparas och distribueras vidare för olika former av användning. Det kan vara ganska ofarliga, men väl så irriterande, aktiviteter såsom riktad reklam utifrån vilka preferenser du har visat upp i ditt sökningsmönster. Det betyder med andra ord att du som är ute mycket och googlar om hästar mycket väl kan nås av reklam för ridkläder och hästtidningsprenumerationer. Det kan förstås också bli långt värre och mer integritetskränkande aktiviteter om du till exempel har porrsurfat.

Om vi vuxna har svårt att hantera detta fenomen, hur svårt är det då inte för en 12- eller 15-åring?

Publicerat på nätet är svårt att ta tillbaka

Så fort ett material är digitaliserat kan det med lätthet spridas på nätet. Äntligen kan vi visa våra fotografier och filmer för en oändlig mängd mottagare. Tekniken finns snart i var mans hand. Du behöver ingen raffinerad utrustning. En mobiltelefon eller en dator och en Internetuppkoppling räcker långt. Och de flesta unga har idag tillgång till denna utrustning. Det går fort. Det är enkelt. Det blir lätt fel.

Det är svårt, för att inte säga omöjligt, att ta kontroll över det man publicerar på nätet. En bild på nätet går inte att ta tillbaka, framför allt inte om det är en bild av stort allmänintresse. Det kan vara en bild eller film där någon gör bort sig, där någon har lite för lite kläder på sig, där ett brott begås eller där bara något hysteriskt roligt händer. Ofta är den första reaktionen hos oss alla, barn som vuxna, att skicka vidare material som skapar reaktioner på olika sätt till så många som möjligt. Bilder och filmer rör sig liksom en löpeld. Detta är förstås en av förklaringarna till att YouTube rönt en sådan framgång.

Men det *behöver* inte vara en taskig bild eller filmsnutt för att det ska bli problem. Något som från en början var ganska oskyldigt spårar bara ur. Det var en rolig bild från festen i lördags när Lisa ramlade omkull och kjolen åkte över huvudet. Den *måste* ju bara kompisarna se. Det var aldrig meningen att hela skolan, eller lärarna, eller Lisas föräldrar skulle se...

Man lämnar med andra ord inte bara ut sig själv på nätet. Man lämnar även ut andra människor såsom kompisar, familjemedlemmar och arbetskamrater. Kända som okända. Och innan du som förälder börjar oroa dig över att ditt barn tar en massa galna bilder med digitalkameran och lägger upp på nätet, tänk då på vem som köpt kameran. Förmodligen du själv. Säkert på inrådan av ditt barn. Precis som teven, spelkonsolen, datorn och mobiltelefonen. Det är oftast vuxna som sätter tekniken i händerna på barnen utan att ha riktig koll på hur den fungerar och vad den kan åstadkomma.

Låt oss fundera en stund över följande frågor:

- Vem vill jag ska se mina bilder?
- Går bilden att ta tillbaka?
- Vilken typ av bild är det och kan den missbrukas?
- Har jag själv publicerat den eller har någon annan gjort det?
- Är det med eller mot min egen eller någon annans vilja?
- Var kan bilden hamna?
- Vem ger jag tillstånd att se mina bilder?

Tänk efter före publicering

Ofta vill vi bara att ett begränsat antal personer ska se en bild eller film. Lägg därför inte bilderna publikt och öppet. Ge bara tillgång till människor du redan känner och litar på. Och glöm inte att den

person du litar på idag kan vara din ovän i morgon. En pojkvän eller flickvän som smekt av sig lite för många klädesplagg framför webbkameran kan bittert ångra detta när förhållandet är över. Att sprida just denna film, eller dessa bilder, blir den perfekta hämnden för ett brustet hjärta. Det händer hela tiden. Effekterna i den digitala världen kan dock bli orimligt stora.

För bilder *går* inte att garanterat ta tillbaka eller stoppa i sin spridning på nätet.

Man kan förvisso kontakta den som publice-

rat en bild på sin hemsida, community, blogg eller annat, men bilden kanske redan har fortplantat sig till fler digitala mötesplatser eller sidor. Djungeltrumman går lätt igång. Tänk därför efter både en, två och tre gånger innan du publicerar bildmaterial på nätet.

Har du blivit oschysst behandlad på nätet?

Är det någon som har skrivit något ned-sättande om dig på ett forum eller kanske lagt upp en bild på dig som du inte vill att andra ska se? Eller är du förälder till ett barn som råkat ut för något liknande?

Gå in på Datainspektionens webbplats:
www.krank.se

"Tänk därför efter både en, två och tre gånger innan du publicerar bildmaterial på nätet."

Vem bjuder jag in?

Hand i hand med tankar om hur jag presenterar mig och hur mycket jag ska lämna ut om, och av, mig själv följer tankar kring vem jag bjuder in att delta i mitt liv på nätet.

I det här kapitlet kommer vi att röra oss kring framför allt två frågeställningar:

- *Vem* vill jag tala med?
- *Varför* vill jag tala?

Varje gång någon skriver i en blogg eller dagbok som är publik på nätet kommer någon annan att läsa, kanske kommentera och eventuellt sprida materialet vidare till andra människor. Så fungerar det. Det finns nog ingen text på Internet som aldrig har lästs av någon annan. Särskilt inte om den ligger på en community, eller i en bloggportal. Förr eller senare är det alltid någon som hittar till texten och läser den. Så, vem vill du som skriver *egentligen* tala med?

Vem den digitala dagboken når tänker få på

Att skriva dagbok tillhör det vi alla kanske gör, eller någon gång har gjort. Det finns olika sätt att skriva dagbok på. Det ena är att man skriver om sina känslor, upplevelser, drömmar och fantasier. Denna typ av dagbok brukar man av tradition gärna sätta lås på eller gömma långt nere i byrålådan. I den andra typen av dagbok skriver man om vädret, vad som har hänt idag och så vidare. Den sortens dagbok är inte lika hemlig. Informationen är ofta inte så privat.

Den analoga dagboken skrivs mycket för ens egen del. Det är något som man ska kunna titta tillbaka på om några år för att se hur livet tedde sig. Den digitala dagboken däremot är ofta något helt annat, den skrivs för andra – för offentligheten. Något som många av oss inte riktigt har reflekterat över. Och, om vi inte har

funderat över detta kan vi heller inte tala om konsekvenserna av att leva ett transparent liv på nätet med våra ungdomar. En generation som skriver dagbok för *alla*.

Om man skriver dagbok om sina känslor och hur man mår blir väldigt lätt ett utlämnande dokument. Men det är ändå förbluffande få som ställer sig frågan, vem är det jag talar med? Vem är det som ska läsa det jag skriver? Eller, skriver jag kanske bara för mig själv? Varför publicerar jag då på nätet? Varför låter jag ett oändligt antal människor få tillgång till mina innersta tankar och funderingar? Det är inte säkert att det ställer till med problem, men det kanske är dumt att ta den risken.

Dagboken som blev en mardröm

Här följer ett exempel från verkligheten, om en tjej på en högstadieskola någonstans i Sverige. Hon hade, när detta hände, sedan länge skrivit dagbok på en community på nätet som hon ofta besökte. Hennes liv de senaste åren hade varit väldigt rörigt. Hennes föräldrar hade problem i sitt äktenskap och det var jobbigt med pojkvännen. Ofta låste hon in sig på sitt rum om kvällarna och skrev ner alla sina känslor i dagboken. Hon skrev där väldigt öppet om hur hon mådde. Att hon ibland brukade skära sig i armarna och på låren. Hon beskrev sina föräldrars bråk om kvällarna. Hon berättade om hur hon och pojkvännen tjafsade om olika saker. Att hon tyckte han ibland var elak samt hur de planerade att snart ha sex.

Allt detta skrev hon. Och hon kände en stor lättnad att få skriva. Hon mådde bättre av att få ur sig allt. Det blev som en ventil för både bra och dåliga tankar, precis som dagböcker har varit i alla tider. Men den stora skillnaden med hennes dagbok var att den låg ute på Internet. Helt öppen för alla att läsa. Hon tänkte aldrig på att det var någon som skulle ha intresse av att läsa hennes dagbok. Hon tänkte aldrig på att det var andra människor inne på sidan när hon skrev sin dagbok. Den var *för* henne. Den var *hennes*.

Men som på alla communitys finns det mängder av andra människor som är online. Det finns verkligen människor som är intres-

"Det blev som en ventil för både bra och dåliga tankar, precis som dagböcker har varit i alla tider. Men den stora skillnaden med hennes dagbok var att den låg ute på Internet."

serade av att läsa dagböcker som är skrivna av för dem helt okända personer. Det som hände den här tjejen var att några killar från klassen över henne brukade hänga på communityn. De hittade hennes dagbok och insåg ganska snart vem det var som skrev. De började följa hennes dagbok. De läste den ihop och skrattade. Sedan gick de ett steg till. De skrev ut dagboken och tejpade upp den på väggarna i skolan. På anslagstavlan, inne på toaletten och i skåphallen. Nu kunde alla i skolan läsa hennes dagbok. Det var självklart som en mardröm för henne. Hennes privata sfär var plötsligt publik och tillgänglig för alla. Andra elever i skolan började reta henne för att hon mådde dåligt. De började göra sig lustiga över hennes förhållande med pojkvännen.

Flickan blev naturligtvis väldigt ledsen och kontaktade skolhälsovården. Skolsyster frågade henne var alla texter kom ifrån och hon svarade: "Jag vet inte var de har fått tag på min dagbok."

Hon berättar själv vidare på följande sätt:

"Jag var så naiv. Jag förstod inte att alla kunde se det jag skrev. Jag förstod inte att personer jag kände kunde läsa mina texter. Ibland kunde jag känna mig stolt när jag såg att det var någon som läste det jag skrev. Men jag tänkte liksom aldrig på vad dom läste. Det fanns en del av mig därute. En del som jag egentligen inte ville dela med mig av. Inte till dom i alla fall."

Vem vill jag egentligen nå?

Vem man pratar med är med andra ord en viktig fråga att ställa sig. En svårighet med den här historien är ju *när* man ska ta tag i det som händer och *hur* man kan ställa allt till rätta. För om man ska hårdra det hela hade hon själv gett pojkarna tillgång till sina innersta tankar och funderingar. Visst var det fel av pojkarna att skriva ut det och sätta upp det på olika platser i skolan. Visst var det fel av de andra eleverna att börja reta henne. Men eftersom hon egentligen aldrig *ville* berätta allt detta för alla skulle hon ha begränsat *vilka* som kunde läsa hennes dagbok. Eller, hon kanske inte skulle ha skrivit den på nätet överhuvudtaget.

Vem bjuder jag in?

Illustration: © Camilla Atterby

Vi gör återigen en jämförelse med den icke-digitala världen. När vi träffar en ny person, hur mycket delar vi med oss? Inte så mycket. De får vårt namn, kanske vad vi jobbar med och möjligen något annat ganska allmänt. Personen vi träffar ser förstås också hur vi ser ut. Men vi skulle nog aldrig komma på tanken att samtidigt lämna över en kopia på vår dagbok eller ett album med bilder från den senaste semesterresan. Det skulle nog uppfattas som galet. Ändå är

det just *så* det kan vara på nätet. På den digitala presentationen kan vi se vad personen heter, hur gammal den är, kanske vart den bor och vilken skola den går i. Vi kan gå in i fotoalbumet och titta på mängder av fotografier och sedan vidare till dagboken och läsa hur de mår. Det är ganska mycket information som lämnas ut på en gång till ibland helt okända människor. Dessutom kan det finnas länkar till andra sidor där man lämnar ut ytterligare information om sig själv på olika sätt. Det är inte ovanligt att det länkas till både en extern blogg och andra communities som man är medlem i.

...vi skulle nog aldrig komma på tanken att samtidigt lämna över en kopia på vår dagbok eller ett album med bilder från den senaste semesterresan. Det skulle nog uppfattas som galet. Ändå är det just så det kan vara på nätet."

Vad och varför vill jag berätta?

Man kan se det som att en presentationssida på nätet är till för att ge andra människor en bild av mig. Kanske hur gammal jag är, var någonstans i Sverige jag bor. Inte nödvändigtvis utpekad i detalj, men ungefär. Vidare kan jag skriva om mina intressen. Kanske ett band, eller en klädstil, en sport eller ett lag. Mer än så behöver egentligen inte förstagångsbesökaren veta. Men däremot kan det gärna finnas mer att se *för mina vänner*. De personer jag lägger till i min så kallade kompislista. Personer som har ett särskilt intresse av att se mina bilder och läsa min dagbok.

Varför vill jag tala? Vill jag prata om saker för att det intresserar mig? Vill jag övertyga andra om min åsikt? Talar jag för att lätta mitt hjärta, eller bara för att få tiden att gå? Drivkraften bakom den publicerade texten borde återspeglas i *var* den syns och hur tillgänglig den är. Ett uttalande jag bara slänger ur mig för att få tiden att gå, jag kanske har långtråkigt, och som inte har något särskilt substantiellt innehåll kräver inga extra tankar om placering eller sekretess. Men om jag däremot, som flickan i texten ovan, berättar saker för att lätta mitt hjärta, då gäller det att tänka på val av plats och en begränsad tillgänglighet.

Är det självklart att bjuda in alla bekanta till min digitala värld, eller bör det ske med omsorg? Bland barn och unga kan det innebära en högre status att ha så många kontakter som möjligt på communityn eller i mobilen. Det behöver inte innebära att jag ak-

tivt pratar med eller har koll på alla på min lista. Den person, gammal som ung, som jag lade till för ett år sedan kanske fortfarande håller stenkoll på vad jag gör och hur jag mår. Tänk er ett litet oskyldigt inlägg i bloggen med texten:

”Fan va skönt det ska bli att vara ensam hemma i helgen. Mina föräldrar är på semester och jag är HEEEEELT själv.”

Det kanske är helt ofarligt. Men om jag samtidigt berättar *var* jag bor kan det få konsekvenser. En inbjudan behöver som sagt inte betyda att man har en kontinuerlig kontakt, *men* en inbjudan öppnar definitivt upp och håller fortsatt den privata sfären öppen.

På lågstadiet pratar man ofta om att om man har godis ska man bjuda alla. Om man ska ha födelsedagsfest ska alla i klassen bli bjudna. Det är väl bra. Men det betyder inte att jag måste bli kompiss med alla och att alla ska få veta allt om mig.

Att bjuda in betyder att öppna upp

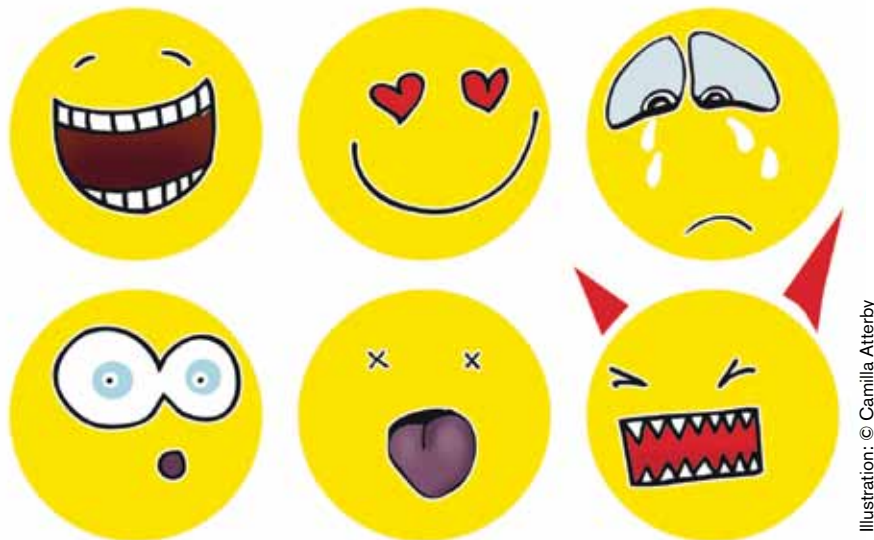
Att bjuda in betyder att öppna upp. Att bjuda in betyder att man sänker garden en smula. Nu *behöver* man inte utgå ifrån att merparten av alla människor är onda och kommer att utnyttja situationen. Men, det finns sådana människor. Att förbjuda unga att ta kontakt med okända över nätet är en hopplös kamp, det ingår i identitets-skapandet att pröva sig själv mot olika människor. Men som vuxen är det däremot viktigt att veta vad det kan *innebära* att till exempel skriva en blogg.

Så, till alla föräldrar och lärare och andra viktiga vuxna där ute: **googla er själva**. Vilken roll spelar ni i de ungas liv? Hur framställs ni i deras digitala presentationer? Skulle ni bli inbjudna att delta? Kanske. Kanske inte.

Språket och kommunikationen

- Att kunna kommunicera är viktigt. Idag håller det på att byggas upp språköar – det vardagliga talet och språket på nätet består till stor del av förkortningar, om-skrivningar, smileys och för många helt nya ord.
- Barn och unga kommunicerar som aldrig förr. Många lär sig skriva, eller utvecklar sitt skrivande, genom sitt dagliga kommunicerande på nätet med andra människor och genom olika interaktiva aktiviteter.

Fredrik Lindström har sagt att alla ord som sägs också finns. Man kan inte säga att ett ord är fel, för det är uppenbarligen någon som använder just det ordet. Språket har på senare år genomgått en enorm utveckling på nätet som en något äldre generation är mer eller mindre ovetande om. Vi kan skratta åt smileys och små roliga animationer som kommer med SMS eller e-post. Men vad *betyder* det? Och vad kan ett gäng versala bokstäver, utan någon som helst sammankoppling, betyda? *Titta gärna längst bak i boken, där finns en ordlista :-)*

Vi bygger upp två språköar

Kommunikation är en väldigt viktig del av våra liv. Utan den skulle vi vara solitärer och inte kunna meddela oss med omvärlden. Nu håller det på att byggas upp två olika öar i vår värld. Den ena ön består till största del av unga människor som nästan alla vet vad wtf och ftw betyder och att den ena är en svordom och den andra är en uppmuntrande fras. På den andra ön återfinns en äldre generation som ofta ställer sig frågande till dessa förkortningar och nya ord.

”Den unga ön” utvecklar sitt skrivna språk med en rasande fart. Än så länge behöver det inte krocka särskilt mycket då vi fortfarande mestadels använder talet för att kommunicera. Men det finns vissa situationer då det kan skära sig riktigt ordentligt. En av dessa kan vara skolan. Eleven mejlar sin lärare och använder det språk som han eller hon är van vid men läraren kan missa budskapet helt och hållet. Frågan är vem som ska ändra på sig? Eller det kanske räcker med att båda öarna skaffar mer förståelse för varandra?

Språket tenderar att bli mer yvigt och lite ”större” på nätet. Med det menar vi att man tar i mer, oavsett om man uttrycker något bra eller dåligt. Att man använder mer beskrivande ord. Dessa ord behöver inte vara samma ord som man använder i det talade språket. Det är ord som helt enkelt passar sig bra för det digitala skrivandet och som ger en snabb bild av det jag vill berätta. Tiden är ofta knapp och det gäller att fånga någons, eller någras, intresse snabbt. Det ökade användandet av till exempel superlativ kan också vara ett sätt att kompensera det frånvarande kroppsspråket. En annan förklaring till varför man tar i lite extra är, för att överhuvudtaget synas i det massiva digitala bruset måste man ta i lite extra...

Språket på Internet kan även få en mer personlig ton och en direkthet som ofta beror på att man sitter ensam framför sin dator och skriver. Man kanske inte tänker fullt ut på att det är människor som kommer att läsa det man skriver. Att man tar i mer kan ha både positiva och negativa följder. De negativa kommer att beskrivas mer i nästa kapitel om mobbning och kränkningar på nätet. De positiva kan vara att man vågar berätta sådant som annars känns svårt. Det finns många ungdomar som vittnar om att de på nätet

vågat förklara sina känslor för killen eller tjejen de sedan länge varit förälskade i.

Barnen som använder nätet lär sig skriva

Att språket på nätet är ett *skrivet* språk gör att barn och unga faktiskt *lär sig* att både skriva och uttrycka sig i text. Det är en bra träning. Ofta kopplas dock olika stavningsprogram, som till exempel T9 på mobilen, *ur*. När man inte kan stava orden blir det svårt att använda ett stavningsprogram. Som pedagog har man här ett lysande tillfälle att ta tag i barns och ungas lust att skriva. Skrivandet är numera en daglig aktivitet på ett sätt som sällan skådats tidigare.

En mamma berättade en gång om sin femårige son som efter Boli-bompa slog sig ner vid datorn och knappade sig vidare till SVT:s webbplats. Han ropade efter en stund på sin mamma och frågade: *"Kan du chatta?"* Barnet hade sett på teve att man kunde chatta med programledarna efter programmet. Han kunde navigera sig ända fram till sidan men där satte språket stopp. Han kunde alltså ännu inte skriva. Men att chatta var för honom ett helt naturligt ord.

Som vuxen kan det vara svårt att hänga med i språket i digitala medier. Det kan bero på att den som inte använder Internet särskilt frekvent för att kommunicera blir som ett slags "digitala invandrare" inom området. Man måste lära sig språket och kulturen. Att använda smileys till exempel är inte ett tecken på slöhet, det gör man när man verkligen vill understryka, eller kanske avdramatisera, något. Här har vi ytterligare ett bra tillfälle för lärare att se användandet av smileys som ett tecken på engagemang och att eleven verkligen försöker att kommunicera en känsla eller ambition.

"Som pedagog har man här ett lysande tillfälle att ta tag i barns och ungas lust att skriva. Skrivandet är numera en daglig aktivitet på ett sätt som sällan skådats."

..... ”Men varför har man inte samma förhållningssätt när det
gäller unga som blir utsatta på nätet? Har vi vuxna lärt
barnen hur man ska bete sig på nätet?

Mobbning och andra former av kränkningar

Mobbning på nätet ser dock i mångt och mycket likadan ut som mobbning på skolgården. Den kan därför förebyggas och bekämpas med samma medel. Så istället för att tänka ut helt nya angreppssätt och strategier kan det vara bättre att försöka tillämpa de som redan existerar.

Är ansvaret olika på nätet och på skolgården?

Debatten om mobbning på Internet gör att många vuxna suckar tungt och hänvisar till en tråkig utveckling. Ja, visst är det tråkigt. Därom råder det inga tvivel. Ännu tråkigare är att många vuxna helt lastar över ansvaret på barn och unga själva. Det är deras eget fel att så många blir utsatta. Det är deras eget fel att Internet förvandlats till "ett mörkt skräckkabinett" och ett laglöst land.

Känner någon igen resonemanget? När man däremot talar om mobbning och kränkningar på den fysiska skolgården blir det ett annat ljud i skällan. Då handlar det om vuxenansvar. Då diskuteras likabehandlingsplaner och olika förebyggande strategier. Då är det vuxnas ansvar att se till att ungdomarna trivs. Men varför har man inte samma förhållningssätt när det gäller unga som blir utsatta på nätet? Har vi vuxna lärt barnen hur man ska bete sig på nätet? Hur ofta diskuterar lärare i skolan risker som följer med publicering av bild och text på nätet? Var gränsen går för ens egen och andras integritet.

Enligt datainspektionens rapport "ungdomar och integritet" från

"—En del ungdomar är väldigt osäkra på vad avsändaren menar, om det som läggs ut kan vara kränkande eller inte. Men sedan finns det andra som är ekvilibrister (not: Ekvilibristik betyder konsten att balansera) på nätet, de är mycket duktiga på att förstå vad som menas, de är duktiga på att blocka och avkoda meddelanden. Att vara duktig på att kommunicera på nätet är en helt ny färdighet."

Artikel "Forskare omdefinierar cybermobbning", Barnperspektivet.se 2010-09-23

2011 framgår det att hälften av alla unga svenskar (14–18 år) har utsatts för så kallad facerape. Det innebär att Facebook-kontot kapas av någon annan som skriver saker i ens eget namn. Många upplever detta som kränkande. Vidare uppger 23 procent av de tillfrågade i samma undersökning att någon lagt ut bilder av dem mot deras egen vilja, och vart fjärde person uppger att de råkat ut för sexuella trakasserier. Detta samtidigt som Medierådets rapport "Ungar & Medier" från oktober 2010 visar att den så kallade e-mobbningen minskar. Detta kan tolkas som att vi definierar kränkningar, utsatthet och mobbning på ett flertal sätt.

Vad är mobbning?

När vi talar om mobbning på nätet måste vi först fundera över vad mobbning egentligen är. Den vanligaste definitionen av mobbning som används i Sverige idag kommer från Dan Olweus. Han har under flera år forskat om mobbning, skrivit böcker och tagit fram sitt eget antimobbningsprogram. Hans bok *Åtgärdsprogram mot mobbning* används av många skolor som grund för ett förebyggande arbete. Dan Olweus definition av mobbning lyder:

"Mobbning är när en eller flera utsätter en eller flera för negativa handlingar upprepade gånger under en längre tid."

Denna mening återfinns säkert på ett eller annat sätt i de flesta svenska skolors likabehandlingsplan. När det gäller mobbning i skolan eller inom idrotten talar man ofta om att det förebyggande arbetet är det viktigaste. Det handlar om att ge barn och unga en förståelse för hur det kan kännas att aldrig få vara med eller att varje dag bli kallad för kränkande saker.

Mobbningen brukar delas in i tre faser:

1. Fysisk mobbning: Slag, sparkar, knuffar, ovälkommen beröring eller att få sina saker förstörda och stulna.
2. Verbal mobbning: Ryktesspridning, skitsnack, öknamn, okvädningsord eller klotter om ens person.

3. Psykisk mobbning: Utfrysning, suckar, nedvärderande blickar eller att bli ignorerad.

Dessa sätt att utsätta andra människor för mobbning känner väl de allra flesta till. Men när man kommer till utsatthet på Internet står många vuxna frågande inför vad det egentligen innebär. Ofta tror man nog att det rör sig om en ny, anonym form av mobbning. Att man stjälar en annan persons identitet och inloggningsuppgifter till sidor och konton för att sedan förvränga dennes information och presentationer. Det händer, *men* den vanligaste formen av Internet-mobbning eller e-mobbning (där e står för elektronisk) är att utsätta andra för ryktesspridning och skitsnack. Det är samma sak som på skolgården. Det som gör det mer besvärligt med mobbningen på nätet är att spridningen blir mer svårhanterlig.

En annan sak som vi ofta ser är att de vuxna som ska ta hand om situationen oftast fokuserar på tekniken (exempelvis Facebook när det gäller så kallad facerapes) än att faktiskt titta på individerna som utförde handlingen. Oftast finns en trygghet och ett bra tillvägagångssätt på skolan för att förebygga och ta hand om akut mobbning. Men när Internet kommer in i bilden så hittar man på andra metoder. Vi tror på att innan man agerar, tänka på vad man skulle gjort om Internet INTE varit med i bilden. Sedan agera utifrån det och se vad man behöver addera för att även täcka in det som skedde på Internet.

Vuxna sällsynta på nätet

Den stora skillnaden är att på den nya arenan, nätet, finns det inte särskilt många vuxna närvarande. Ungdomar får nästan alla intryck och påverkan från andra unga på nätet. Det gör att de utvecklar egna normer, koder och ett eget språkbruk. Mycket av det som händer där förblir okänt för vuxenvärlden. Ingen tar tag i situationen och mobbning och kränkningar kan fortgå.

Det som ofta händer är att situationer i skolan eller i kompisgänget fortsätter ut på nätet via communities eller olika chatt-

"Den stora skillnaden på nätet, förutom frånvaron av vuxna, är spridningseffekten. Det går så mycket fortare att sprida information på Internet än i skolkorridoren."

program som MSN Messenger. Den stora skillnaden på nätet, förutom frånvaron av vuxna, är spridningseffekten. Det går så mycket fortare att sprida information på Internet än i skolkorridoren. Det beror på att man har så många fler kontakter i den digitala världen. Det gäller kontakter i mobilen och på sin MSN-lista, via Facebook och andra communities och bloggar. Det visar hur lätt det är att få iväg ett rykte eller ett "skämt" till en närmast oändlig mängd mottagare.

Även om många vuxna idag använder Facebook betyder inte det att de automatiskt är närvarande i de ungas digitala vardag.

Det kan börja med ett missförstånd

Det behöver alltså inte vara *allvarliga* saker som sätter igång en kedja på nätet och som sedan får stora konsekvenser när man kommer tillbaka till skolan. Följande är en sann berättelse om hur en liten sak kan förstöras upp och accelerera. Historien sätter fingret på problematiken och visar hur viktigt det är för vuxna att skaffa sig kunskap om den unga kommunikationen.

En pappa berättar:

"För några helger sedan var min dotter på fest tillsammans med tre av sina kompisar. Vi hade kommit överens om att jag skulle hämta henne efteråt. Så jag ringde när jag stod med bilen utanför. Jag hade ingen lust att sitta där i bilen hur länge som helst, så jag sa åt henne att skynda sig. Hon skyndade sig och hann därför inte säga hej då till sina kompisar. Eller, det var snarare en som hon inte hann säga hej då till. Den här kompisen tyckte att det var dåligt gjort av min dotter. Att det var snobbfasoner. Så dagen efter gick den här tjejen ut på den community där alla kompisarna hänger och skrev ett inlägg. Ett inlägg som alla kunde läsa. Hon skrev att min dotter var en jävla snobb. En sådan som inte orkar säga hej då till sina vänner när hon drar från en fest. Detta skrev hon utan att ha pratat med min dotter först. Min dotter får sedan ett mejl av en annan kompis som berättar

vad den där tjejen skrivit i sin dagbok. Min dotter går in där, läser och blir med all rätt förbannad.

Efteråt undrar jag varför hon inte kontaktade tjejen och förklarade vad som hänt. Att det var jag, farsan, som satt i bilen och hetsade henne. Men det gjorde hon inte. Istället skriver hon ett eget inlägg på samma community. Hon skriver att den där tjejen är dum i huvudet och att hon inte har lust att vara kompis med en som bara snackar skit. Sedan var bollen i rullning kan man säga. Kompisarna följde deras allt mer uppiskade ordväxling och många valde sida i konflikten. Måndagen efter festen när de kommer till skolan är de inte kompisar längre. Det har bildats två stora grupperingar bland tjejerna i klassen och veckan som följde var minst sagt strulig. Lärarna förstod inte vad som pågick. Hur kom det sig att tjejerna som i fredags var bästisar nu knappt kunde prata med varandra? Det här kan hända även utan Internet. Den stora skillnaden är att alla andra i skolan kunde läsa och följa dispyten på nätet. Olika personer tog ställning utan att ha hela bilden klar för sig. Under de följande veckorna fick historien oanade följder. Det blev gängbildningar i skolan. Grupperingar som stod och väntade på varandra efter skolan och skulle slåss.

Vi föräldrar kopplades in och pratade med klassläraren, kuratorn och andra involverade personer. Efter ett tag ordnades ett möte mellan min dotter och den andra tjejen. När de pratat en stund stod det klart för dem vad som hade hänt och plötsligt var de kompisar igen. Snöbollen hade dock redan satts i rullning. Det tog lång tid att få ordning på situationen i skolan igen. Och allt det här bara för att jag stressade på min dotter. Jag ville bara få komma hem och sova. Ganska tokigt när man ser det på det sättet.”

Det här är en händelse som säkert hänt på flera skolor, men med olika följder och konsekvenser. Den visar på hur snabbt information kan spridas på nätet och hur handfallna vuxna ofta står när det brakar lös.

Skolan skjuter ibland bort dessa problem med argumentet att det

"Skolan behöver med andra ord ta tag i problemet oavsett vems fel man tycker att det är. Det utesluter på inget sätt att även föräldrarna tas med i en förebyggande strategi."

är föräldrarnas ansvar att se vad barnen gör framför datorn. Föräldrarna menar att det är skolans ansvar att ta tag i problemen då det delvis sker under skoltid. Vem har rätt? Och, vad behöver göras?

e-mobbning bör tas upp i likabehandlingsplanen

Man måste inom skolvärlden skaffa sig kunskap och strategier för att ta tag i mobbning och kränkningar på nätet. Detta oavsett om det sker framför en dator i vardagsrummet, via mobilen eller i skolans datasal. Till slut måste ändå läraren i klassrummet konfronteras med problemet. Skolan behöver med andra ord ta tag i problemet oavsett vems fel man tycker att det är. Det utesluter på inget sätt att även föräldrarna tas med i en förebyggande strategi.

Det kan bli svårt att angripa problemen om inte skolan har med e-mobbning i sin likabehandlingsplan.

En form av e-mobbning är att inte bjuda in eller att systematiskt svara nej på förfrågan när en viss person vill bli vän. Ett effektivt sätt att frysa ut. Följden blir att den utfrusne är ensam både på skolgården *och* på den digitala arenan.

Ett relativt enkelt sätt för skolan att ta tag i dessa frågor är att *lära sig mer* om vilka sidor och communities ens elever är på. Som lärare behöver man inte alls bli medlem på alla sidor och spionera på barnen. Det är ingen bra väg att gå. Men att ha lite större koll skadar aldrig. Skolan kan också *se över sina rutiner* vid upptäckta mobbningsfall. Frågar man överhuvudtaget om en elev är utsatt även på nätet, och i så fall hur? Vi vuxna har en tendens att behandla ungdomars liv på nätet och i verkligheten som två från varandra helt separerade företeelser, trots att ungdomarna oftast pratar med samma personer på nätet som i skolan. Så varför inte tillämpa de strategier som finns för skolan på nätet?

Det finns mängder med duktiga pedagoger på landets alla skolor som är experter på att prata om hur man ska vara snälla mot varandra och visa varandra respekt. Varför inte lägga till Internettillvaron till dessa samtal? För hur man än vrider och vänder på det hela handlar det om kommunikation. Inte om teknik och avancerade applikationer.

Illustration: © Camilla Atterby

Man säger inte att man *skriver* till varandra på MSN. Man *pratar* med varandra.

Stiftelsen Friends gjorde 2007 en undersökning på sin hemsida om e-mobbning. Där svarade hela 80 procent att de mycket väl känner den som utsätter dem för mobbning. Det kan tyckas konstigt när det på nätet erbjuds så många möjligheter att "gömma sig" och att inte berätta vem man är. Den engelska forskaren Marilyn Campbell har forskat i ämnet och kommit fram till att det inte är någon skillnad i mekanismerna bakom mobbning i skolan och på nätet. Hon menar att den som kränker är ute efter den belöning som följer med mobbningen. Belöningen kan levereras i form av ökad respekt från klasskamrater och att man anses som en cool elev. Något man missar helt om man inte visar vem man är. Dessutom sker mestadels mobbningen och kränkningarna på de communities där ungdomarna vanligtvis befinner sig. Det vill säga där deras presentationer, dagböcker, fotoalbum och så vidare finns. Där varken kan eller vill man vara anonym.

Internettillvaron är för de flesta ungdomar en förlängning av deras riktiga liv. Således är den anonyma tillvaron bland barn och unga sällsynt.

Nätmobbingen liknar den på skolgården

Kontentan av detta kapitel är att mobbning på nätet i mångt och mycket ser likadan ut som mobbningen på skolgården. Den kan därför förebyggas och bekämpas med samma medel. Så istället för att tänka ut helt nya angreppssätt och strategier kan det vara bättre att försöka tillämpa de som redan existerar.

Det är även viktigt att tänka på är hur man som vuxen reagerar om ett barn eller en ungdom berättar att de på ett eller annat sätt blivit utsatt på nätet. En vanlig "vuxenreaktion" är att säga till barnen att helt enkelt sluta besöka de platser där de blir utsatta. Men det är lite svårare än så. I de allra flesta fall finns alla ens vänner och bekanta på den eller de sidor där man blir utsatt. Så att "sluta vara där" är som att byta skola eller att ha rast efter alla andra. Det

vill säga man missar sina kompisar vilket kan resultera i att man blir *ännu mer* utanför.

Ett bra sätt att bemöta barn och unga som berättar om att de blir utsatta för en kränkande handling är att säga: "...visa mig...". Du kan då som vuxen kanske få en bild av vad som har hänt. Du kan hjälpa barnet att anmäla eller på annat sätt gå vidare. Enligt Stiftelsen Friends undersökning är det ofta någon som redan finns i barnets omgivning som är skyldig till kränkningarna.

Den stora skillnaden mellan fysisk och digital mobbning kan formuleras med en mening: Med den nya tekniken följer mobbarna med hem. Tjugofyra timmar om dygnet. Du får kanske aldrig vara riktigt i fred. Det i sig skapar en ännu större känsla av utsatthet.

Men tänk på att det inte är mobbningen eller mobbarna som utgör det nya. Det är platsen. Det är heller inte tekniken i sig som är problemet. Det är relationen mellan människor som felar.

... "Med den nya tekniken
... följer mobbarna med
... hem. Men tänk på att
... det inte är mobbningen
... eller mobbarna som utgör
... det nya. Det är platsen."

: ”Alla kontakter i sexuellt syfte på nätet (där inte sändare och
: mottagare själva har valt situationen och där ingen är minder-
: årig) behöver inte alltid leda till en träff och övergrepp i den
: fysiska världen.”

Grooming

Grooming – att förbereda ett övergrepp – kan ske på nätet men också i det verkliga livet.

Det här kapitlet handlar om hur okända människor genom kontakt på nätet såsmåningom kan bli "vänner".

Det engelska ordet "grooming" betyder att ansa, trimma, sköta, men också att förbereda. I detta sammanhang handlar det om att förbereda ett övergrepp.

På polisens webbplats kan man läsa:

"Grooming innebär att någon förbereder för övergrepp. I de flesta fall handlar det om män som söker kontakt med unga flickor. Kontakten kan sökas via chattforum eller kontaktannonser för att successivt odla en relation som är avsedd att leda till en träff i sexuellt syfte."

Grooming är sedan juli 2009 ett lagbrott och det är därför viktigt att anmäla både visshet och misstanke om denna brottsliga handling till en polismyndighet.

Men, alla kontakter i sexuellt syfte på nätet (där inte sändare och mottagare själva har valt situationen och där ingen är minderårig) behöver inte alltid leda till en träff och övergrepp i den fysiska världen. Det kan stanna på nätet och övergreppet eller kränkningen kan bestå av en stripp via webbkameran som betalar sig med en påfylld samtalskvot i mobiltelefonen. Själva groomingbrottet i lagens

"Det kan vara svårt att få barn att anmäla de här brotten. Att bli utsatt för sexuella närmanden upplevs av många barn som något skämmigt. Barnet kan ha haft kontakt med den vuxne i smyg och vill inte berätta om det. En del barn kanske inte ens förstår att de blivit utsatta för brott. Därför är det viktigt att både internetföretagen som har chattsidorna och skolan informerar föräldrar och barn om problematiken, att man ska vara försiktig och kritisk."

Artikel i Apropå, Brottsförebyggande Rådets tidskrift, 1/2010

mening kräver att en träff har avtalats i den fysiska världen och att den vuxne ska ha gjort något för att mötet ska äga rum, exempelvis ha bokad en biljett eller ett hotellrum.

Det kan också handla om en relation som successivt byggs upp på nätet med avsikt att invagga den utsatta personen i någon slags säkerhet som gör att hon eller han vågar sig på en träff "på stan". Det här är övergrepp vi läser om i tidningar eller hör om ryktesvägen. Det är lätt att som vuxen både bli orolig och kanske fördöma ett beteende. Att unga borde veta bättre än så. Att inte gå i dessa fällor som alla varnar för. För de flesta unga har hört talas om, och varnats för, att inte träffa okända personer från nätet.

Hur en okänd människa kan bli en "vän"

Visst är det så. Lätt att döma, men det kanske är mer komplicerat än så... Följande är ett exempel på hur det skulle kunna gå till. Vi kan efteråt fundera över hur svårt det kan vara för en ung person att avgöra när man gör rätt eller fel val i sin kommunikation med till synes "bekanta" personer på nätet:

Det började med att Linn fick kommentarer från en kille som dök upp på Bilddagboken. Det var schyssta kommentarer och deras kommunikation flyttades snabbt över till MSN. Han sa att han hette Micke och var 27 år. Han verkade mycket vettigare än alla andra killar hon var van att prata med. Det kändes skönt att prata med en lite mer vuxen person som fattade hur hon hade det och hur hon mådde. Det kändes verkligen som om han brydde sig. De pratade på MSN nästan dagligen. Han kom aldrig med några dryga eller taskiga kommentarer eller inlägg. Han frågade aldrig efter hennes riktiga namn eller var hon bodde. Hon hade bara berättat att hon bodde i Umeå, men ingen adress. Självt berättade han att han bodde i en stad i södra Sverige och att han arbetade som säljare för ett ganska stort företag.

Efter ungefär 3–4 månader berättade han att han fått ett mycket bra erbjudande från sin mobiloperatör om att ringa billigt. Han själv hade redan ett abonnemang som han var nöjd

med men undrade om han fick ge henne sitt erbjudande att fylla på samtalstid på mobilen till ett mycket förmånligt pris. Allt han behövde var hennes mobilnummer. Självklart fick han det. Det kändes inte konstigt för Linn.

De fortsatte sedan att kommunicera på samma sätt regelbundet. Efter ungefär nio månader meddelar Micke plötsligt en dag att han ska upp till Umeå för ett jobb. Han undrar om hon har lust att träffas på stan och äta lunch. Hon får själv välja plats. Han säger också att han kommer att ha ganska lite tid när han kommer dit. Linn ser verkligen fram emot att äntligen få träffa sin nya vän. Det känns som om det känner varandra riktigt bra efter alla månaders diskussioner på nätet om livet, om känslor, om roliga saker och om sådant som ibland känns svårt.

Dagen kommer när de ska träffas. På väg till avtalad plats ringer Micke på Linns mobil. Han säger att det har "kört ihop sig" och att han inte hinner gå till lunchrestaurangen. Han måste förbereda eftermiddagens affärsmöten, men undrar om hon vill komma upp till hans hotellrum så beställer han upp några lunchmackor. Det vore ju ändå så roligt att hinna träffas en stund. Linn svarar direkt ja på hans fråga och styr förväntans fullt om stegen mot det namngivna hotellet...

Frågan är nu, *när* gör Linn ett felaktigt val? Är det redan när hon lämnar ut sitt mobilnummer? Ja, det är ingen enkel fråga. Linn har *inte* lämnat ut några andra personliga uppgifter som namn, adress eller personnummer. Hon har aldrig kommunicerat utmanande bilder eller texter till Micke. Hon har inte lockat, pockat, retat eller uppmuntrat. Hon har också lärt sig att om man ska träffa någon okänd nätkontakt, så ska man göra det tillsammans med någon kompis, syskon eller förälder. Och mötet ska ske på en allmän plats där det rör sig mycket människor. Nåväl, hon hade inte med sig någon. Och mötet styrdes i sista stund över från en planerad mötesplats bland andra under lunchtid. Men annars gick hon i stort sett efter regelboken.

"Om man pratar med barn och unga om grooming och vad det innebär kan de också skydda sig på ett mycket bättre sätt."

En groomare har ofta mycket tålamod och tid

Det är just så här det kan gå till. En så kallad groomare har ofta mycket tålamod och tid för att bygga upp en relation och ingjuta ett förtroende. Det kan vara mycket svårt för både barn och vuxna att avslöja detta beteende. Men, det kan också vara så att den som är ute efter en ung person i sexuellt syfte är väldigt rak på sak och säger direkt vad den vill ha. Den har ofta bråttom och stressar den unga att svara på frågor eller lämna ifrån sig bilder eller film av sig själv. Groomaren pratar ofta som en vuxen och har sällan en presentationsbild på sig själv på nätet.

Det viktigaste här är att vara väldigt försiktig med vilken information om sig själv man lämnar ut i olika forum på nätet. För det är just information en groomare behöver. Förutom behovet av personuppgifter och bilder för att avgöra om det "känns rätt" behövs det mer mjuka fakta som känsloläge (självförtroende och självkänsla?), hur ens relationer ser ut (är man ensam eller har man många kompisar och sunda relationer?) eller hemförhållanden (är det kanske stökigt hemma?). Allt detta skapar en bild som avgör om det är ett "lämpligt offer". Sedan måste det ges ett tillfälle till en fysisk träff – om det nu är det som är målet. Då kan det vara bra att få upplysningar som att det är föräldrafritt hemma till helgen eller var träningslägret ska vara i sommar. Detta för att hitta ett lämpligt tillfälle att "slå till".

Om man pratar med barn och unga om grooming och vad det innebär kan de också *skydda sig* på ett mycket bättre sätt. Man ska inte skrämmas eller skapa misstro mot alla man möter. Man ska öka säkerheten på nätet. Det är precis samma sak som med trafiksäkerhet. Man måste som mer erfaren hjälpa till och upplysa. Annars kan det lätt gå gale.

Aktiv och passiv grooming

Man skulle sedan kunna dela in det i aktiv och passiv grooming. Är man som offer passiv blir man helt oskyldigt utsatt för diverse

kränkande erbjudanden och sexuella handlingar. Det kan, förutom ovanstående exempel där någon vill träffas i verkligheten, vara förfrågningar om sexuella tjänster online såsom en stripp i webbkameran eller lite sexiga bilder. Men det kan också vara så att offret från en början är aktiv själv och faktiskt både drar till sig fel typ av personer och uppmuntrar dessa, genom utmanande bilder på sin sajt eller presentationer som har tydliga sexuella anspelningar. Det kan vara så att man ger sig ut i ett sammanhang på nätet där man spelar på en utmanande låtsasidentitet som också drar till sig fel sorts människor. Man går kanske mycket längre än vad man skulle ha gjort i den fysiska världen i tron att man är säker i skydd av det digitala avståndet.

Det är avslutningsvis mycket viktigt att barn och unga verkligen förstår att det **aldrig** är okej att bli pressad, kränkt eller utsatt för olika former av hot. Vad som sedan definieras som olaga hot eller sexuellt ofredande enligt Sveriges rikes lag alternativt vad som kan anses som en grövre form av handling – det får polis och andra parter inom rättsväsendet avgöra. Är man utsatt **ska** man spara allt bevismaterial som finns i form av chatt-konversationer, SMS, mms eller mejl. Det kan vara avgörande underlag i en eventuell polisanmälan.

–Om din dotter hade blivit antastad ute på gatan på väg till skolan, hade du då förbjudit henne att gå ut?

–Nej...

–Om din dotter hade blivit antastad ute på gatan, hade du då tyckt att det var hennes eget fel?

–Absolut inte!

Lita inte på allt och alla

∴ *"Så för både unga och gamla gäller det att vara en smula kritisk
∴ och att dubbelkolla med andra källor."*

Lita inte på allt och alla

På nätet finns det ingen naturlig censurfunktion. På nätet finns det inte alltid en ansvarig utgivare. På nätet måste man tänka lite själv.

Många av oss har vuxit upp med en skolbok under armen som någon har godkänt, en morgontidning full av trycksvärta och en i bakgrunden ansvarig publicist, eller kanske en faktabok som vi lånat på stadens bibliotek. Tryggt. Det har varit material som kan anses som rätt och riktigt. Vi har lugnt kunnat luta oss tillbaka och lita på de texter som delgivits oss. Vi har vanligtvis inte tränats i den ädla konsten att tänka källkritiskt, det vill säga att förhålla oss sådär lagom kritiska till text, bild och annat material som vi möter i vardagen.

Proffsigt utseende kan förleda

Källkritik handlar om att stanna upp ett slag och fundera över om det jag läser är ett gott och trovärdigt faktamaterial, om det är någon annan persons helt egna tankar och funderingar, kanske propaganda, reklam eller ren desinformation. Det kan vara bra att veta. När text och andra former av kommunikation idag är både proffsigt utförda och lättillgängliga på nätet är det lite svårare att avgöra vad som går att lita på. Det finns sällan vattenstämplar, sigill eller andra former av märken som garanterar innehållets kvalité. Så för både unga och gamla gäller det att vara en smula kritisk och att dubbelkolla med andra källor.

Tidigare har det krävts ett visst mått av tekniskt kunnande för att skapa en egen hemsida. Idag är det mycket enkelt. Har du bara tillgång till en dator eller mobil och en Internetuppkoppling kan du både lägga upp hemsidor, starta forum och blogga med omvärlden. Är du sedan bra på att se till att du kommer högt upp i olika

sökningar får du förmodligen ett stort genomslag med dina texter, tankar, åsikter och bilder. Frågan är, hur ska man som användare kunna bedöma trovärdigheten och kvalitén i det material man möter? Och, när är det viktigt? Är det viktigt när man lyssnar på musik eller kollar på filmsnuttar på YouTube? Är det viktigt att veta vem som pratar med mig på Bilddagboken? Är det viktigt att veta när jag söker faktaunderlag till mitt skolarbete?

Det är inte svårt att hitta information på nätet. Det finns hur mycket som helst. Vem som helst kan "googla runt" efter i stort sett vad som helst, men det krävs en bas av kunskap för att avgöra om det jag hittar är helt okej eller totalt förkastligt. En bas som sätter det jag läser, hör och ser i ett sammanhang. En bas som normalt sett kommer med tid och ålder. Många vuxna kan nog avslöja direkt uppenbara bluffar, dåligt material och magert innehåll. Det gör att vi sedan förhåller oss på ett visst sätt till det som kommuniceras. Men, hur lätt är det här för en 11- eller 14-åring? Många barn och unga har en generell inställning att det som ser snyggt och proffsigt ut också är sant.

"Det är viktigt att skolan utgör en motkraft. Inte en teknikfientlig sådan. Men en som hävdar värden som eftertanke och reflektion. Skolan måste träna eleverna i källkritik. Men det är inte bara skolans ansvar. Även vi föräldrar måste lära våra barn ett källkritiskt tänkande. Vi måste få dem att läsa och lära mer än bara det som krävs för stunden. Detta för att kunna sätta informationen i ett sammanhang och avgöra om den är trovärdig eller inte."

KÄLLA: SÄKER PÅ NÄTET

För det sägs att en välformulerad och intressant text, som dessutom kanske är kopplad till en bild, ofta uppfattas som trovärdig. Detta gäller generellt sett oavsett ålder.

De flesta Internetanvändare idag är säkert medvetna om att innehållet på till exempel Wikipedia är användargenererat. Det vill säga, ett kollektiv av användare står för innehållet och vem som helst kan fylla i, eller redigera, det som står på sidan. Det finns förstås ett allmänt förbehåll att innehållets korrekthet inte kan garanteras och att Wikipedia används på egen risk, men hur många reflekterar egentligen över det?.

Illustration: © Camilla Atterby

Ansvar på nätet

På nätet möts vi alltså av mycket subjektivt innehåll. Det är ofta människors egna åsikter, tankar och funderingar som ventileras. Det har liknats vid ett gigantiskt Speakers Corner, den plats i London där alla får uttrycka sig fritt så länge det görs inom lagens ramar. Och så är det även på Internet. För Internet är inget laglöst land.

Som användare av nätet är du ansvarig för det du publicerar och sprider i den digitala verkligheten. Man kan inte uttrycka sig hur som helst. Man kan inte kränka andra människor genom att lägga ut vilken text, eller vilka bilder, som helst. Det är viktigt att känna till i tider när vi inte bara är konsumenterna av information på nätet utan även producenter av innehåll. Jag kan inte *bete mig* hur som helst. Jag ska heller inte behöva bli *utsatt* hur som helst.

Vem, var och varför?

Så, att vara källkritisk innebär att vi, inte bara på Internet, är kritiska till de budskap vi möter i text, bild och det talade språket. Vi bör alltid stanna upp en kort stund och ställa oss frågorna ”vem, vad och varför” och göra rimlighetsbedömningar av det vi möter. Det kan vara frågor som:

- *Vem* har skrivit det jag läser? Framgår det tydligt vem som ligger bakom? Är det en privatperson, ett företag, en myndighet, eller är det svårt att utläsa? Finns det tydliga kontaktuppgifter? Om det är en okänd part, sök runt efter mer information. Anonymt material utan kontaktuppgifter eller ansvariga måste självklart tas med en nypa salt.
- Vad är det för *typ* av information? Är det neutral myndighetsinformation, en organisations eller politiskt partis särintressen, eller någons helt personliga åsikter i en fråga? Det vill säga är det fakta, propaganda eller någons helt subjektiva syn på livet och tillvaron? Det är därför det är viktigt att veta *vem* som ligger bakom.
- Vem vänder sig informationen *till*? Är det till experter inom ett visst område eller en bred allmänhet? Barn eller vuxna? Det påverkar i hög grad hur väl man kan ta till sig, bedöma och förstå ett material.
- Tekniskt sett, *hur välgjord* är sidan? När är den daterad och uppdaterad? Ibland är det viktigt att det man läser är färsk informa-

tion. Kanske inte om man söker historiska fakta eller om man vill ha planteringstips till trädgården, men väl så viktigt när det gäller mycket annat. En sida som inte har uppdaterats på länge kan också tyda på ett lågt engagemang eller att det inte längre finns någon ansvarig för materialet. Om det finns länkar på sidan, kolla om dessa fungerar och vart de faktiskt leder.

Tänk efter före och lyssna på din intuition

För att vara mogna och trygga Internet-användare behöver vi känna tillit och tilltro. Att lita till sin intuition är inget magiskt infall från ovan, det är en snabb sammanställning som vi gör utifrån samlade kunskaper och erfarenheter. Detta sker oftast när vi måste fatta ett snabbt beslut och då det kanske inte finns tid för djupgående analyser.

En del kallar det för nyckfulla infall, andra hävdar att intuitionen för vissa yrkesgrupper såsom sjukvårdspersonal och tulltjänstemän är avgörande i kritiska situationer.

Nu handlar det kanske inte om liv och död när vi är ute på nätet, men om det ringer en liten klocka någonstans som säger att något inte står rätt till – lita då till din instinkt! Låt det ta en stund.

Svara inte direkt på en fråga du får ifrån någon. *Använd inte* första bästa svar du tror att du hittar på din fråga när du söker runt på nätet. *Köp inte* första bästa telefon eller begagnade cykel du hittar.

Lägg en stund på att tänka efter och dubbelkolla dina alternativ. Och bara för att det finns tekniska lösningar för att handla och kommunicera *snabbt*, så måste det *inte gå fort*.

När du söker information på nätet, försök att undvika önsketänkande. Tänk på att man påverkas av det man **vill** se. Det kan göra att man blir mindre kritisk.

: ”Vuxna måste ta större ansvar och motarbeta det främlingskap
: de känner inför barns och ungas liv på nätet. Det är inte de
: ungas attityder som måste förändras – utan de vuxnas.”

Vuxenvärlden – hallå...?

- Det är de vuxnas attityd som måste förändras. De måste lära sig att förstå hur nätet fungerar och använda sina erfarenheter från vardagen.
- Vuxna måste lägga sig i vad som händer och visa mer civilkurage på nätet, på samma sätt som man gör när det gäller andra sociala arenor.
- Nätet har många positiva sidor, bland annat kan det vara en mötesplats där man kan hitta likasinnade.

Vuxna måste ta större ansvar och motarbeta det främlingskap de känner inför barns och ungas liv på nätet. Det är inte de ungas attityder som måste förändras – utan de vuxnas.

"En del vuxna hindras idag av en uppfattning om att nätet är för svårt men alla kan lära sig. Det är inte vår fulländade lärdom som gör oss till bra vuxna bland unga, det är engagemanget för våra barn och unga. Vi låter inte bli att närvara på ungdomsdiscon för att vi inte kan dansa..."

Ur boken "Nätvandral! - en instruktion till samtal med unga online",
Fryshuset's nätvandrare och Motala kommun, 2010

Viktigt att förstå och inte bara varna av slentrian

Vuxna behöver framförallt förstå hur nätet fungerar. Inte rent tekniskt utan hur kommunikationen ser ut. Det är en annan logik. Ett annat språk. En annan inställning till att dela med sig av det man har som är av värde för fler. På nätet finns det inte hierarkier på samma sätt som i den fysiska världen. Man håller inte långa monologer i tron att andra ska orka lyssna på det man har att säga. Det gäller att lyssna in och förstå vad som sägs och görs.

Vi vuxna kan dock många gånger genom vår blotta närvaro visa att vi finns och bryr oss. Och vi kan på många sätt använda våra erfarenheter från vardagen även på nätet. Men, vi måste förstå de nya förutsättningarna. Vi kan inte, med bevarad respekt, slentrianmässigt varna för att det är farligt att chatta med okända männis-

Illustration: © Camilla Atterby

"...tala om att man inte ska följa med okända människor ut från Internet och in i den riktiga världen."

kor. Ingen kommer att lyssna. För det är generellt sett inte farligt att chatta med okända. Det gör dom hela tiden. Och, nätet är kanske den mest säkra kommunikationsform du kan ha om du ska börja lära känna någon. Om personen är otrevlig eller obehaglig kan du stänga konversationen eller blockera bort personen. De flesta unga är ganska duktiga på det.

Det som däremot *kan* vara farligt är om du i ett nästa steg, efter chatten, bestämmer dig för att träffa den andre. Och ännu farligare kan det bli om ni bestämmer träff på en avskild plats. Men att *chatta* är inte farligt. Vuxna får se upp för att varna för saker som

ungdomarna gör varje dag och som de *vet* inte är farliga. Då blir det lite som att varna för hårdrock.

Internet och communitys i sig är inte farliga platser. Det är *valen* man gör där som kan bli tokiga. På samma sätt som man lär sina barn att inte följa med okända vuxna in i skogen eller in i en bil kan man tala om att man inte ska följa med okända människor *ut* från Internet och *in* i den riktiga världen. För många är det här självklarheter, men inte för alla. Vore det så skulle inte så många brott ske som är förknippade med communitys och chattrum.

Att en del unga faktiskt råkar illa ut beror sällan på att de är omedvetna om riskerna de tar. Det beror oftast på att de har ett problem även i den fysiska världen som dessvärre kan förvärras och till och med accelerera på nätet. Det handlar om barn och unga som har en problembild gällande bristande självkänsla, tidigare erfarenhet av övergrepp, brist på nära vuxenrelationer etcetera. Saker som gör att de kanske aktivt, själva, initierar destruktiva kontakter och möten.

Säg ifrån – på nätet också!

Vuxna har alltså ett ansvar för barn och unga på nätet på samma sätt som i den fysiska verkligheten. Både för vad som konsumeras, produceras och sprids vidare. Utifrån ett socialt engagemang behöver vuxna visa mer civilkurage på nätet. Att lägga sig i vad som händer på samma sätt som man gör när det gäller andra sociala arenor. Så säg ifrån – på nätet också! Det är självklart lika fel att bli kränkt via digitala medier som i den icke-digitala vardagen.

Tekniken och anonymiteten tillför nya risker till nätets sociala samspel samtidigt som det skapar möjlighet till kontakt och vänskap. För nätet är framför allt en positiv arena för barn och unga. Men det utesluter inte att vuxna har sin självklara plats där – vid sina barns sida.

Inte minst handlar det om att vara lyhörd för behoven. Hur ska man lyssna för att barn och unga ska vilja berätta? På vilka arenor måste man befinna sig för att få ta del av barn och ungas verklighet? Och hur fångar man upp den digitala vardagens orosmoln på ett konstruktivt sätt som möjliggör barnens framtida utforskande?

Det finns mycket som är positivt på nätet också...

I allt det som man kan varna för när det gäller Internet måste man också plocka fram det goda. Allt det positiva som finns där. Tänk alla människor som man kan prata med och som man kanske aldrig skulle träffa annars. Internet kan också vara vägen ur ett utanförskap i klassen eller på skolan. Det kan vara så att man helt enkelt inte hittar någon i skolan som har samma intressen eller samma drivkraft som en själv. Och bor man i en liten ort kanske det kan vara svårt att hitta en likasinnad. Då kan nätet göra nytta och skillnad. Det blir kanske en bekräftelse på att jag inte är konstig.

Man kan på nätet testa sina åsikter, lära sig att diskutera och argumentera för det man tror på. Man kan få vara med och påverka. Man lär sig tidigt att kommunicera med olika människor på olika sätt. Man blir delaktig i att skapa sitt eget utrymme. För de flesta sidor som unga besöker är användargenererade sidor, det vill säga nästan allt material som finns på sidan skapas av besökaren.

Detta är en stor skillnad mot hur vi vuxna använder nätet. Vi använder mest redaktionellt skapade sidor, såsom tidningar, upplysningssidor, banktjänster och så vidare. Att få vara med och skapa sin egen omgivning är en stor ynnest men det kräver också en respekt för sina medmänniskor.

För, vi ska komma ihåg att unga i nätsammanhang inte bara kränker och utsätter varandra utan också i stor omfattning stödjer, uppmuntrar och "Gillar" varandras synpunkter, bilder och förmåga i spelvärlden. På samma sätt som mobben kan vändas emot dig, kan du också uppleva ett enormt stöd och medkänsla från andra via digital uppskattning...

Övningar knutna till materialet

Hur presenterar jag mig på Internet?

Lista följande på ett papper:

1. Förnamn
2. Efternamn
3. Ansiktsbild
4. Helkroppsbild
5. En kort presentationstext
6. Ålder
7. Bostadsort
8. Mailadress/-er
9. Facebook/Facebook-chatt
10. Mobilnummer
11. Blogglänk
12. Bilddagbokslänk
13. Twitter
14. Nicknames/användarnamn på andra Communitys

Se till att alla elever har varsitt papper med denna lista på. Låt dem sedan rangordna dessa från 1–14, där 1 är viktigast och 14 av minst intresse.

De ska rangordna utifrån vad som är viktigast *att ha med* på sin presentation.

Låt dem först göra detta för en presentation på ett Community

där de vet att många *de redan känner* befinner sig. Diskutera om det är stora olikheter i gruppen, eller för den delen likheter. Det vill säga, tycker de likadant i dessa frågor?

Låt dem sedan göra om rangordningen utifrån att det är ett Community *där de knappt känner några*.

Diskutera om det blir stora skillnader i prioriteringen. Vad tänker man om den här sortens kommunikation, man kommunicerar ju faktiskt ut ett budskap om sig själv beroende på *hur mycket* och *vilken* information man lämnar ut om sig själv.

För att dra övningen ett steg till kan man använda samma lista men rangordna den efter att de träffar någon för första gången i det verkliga livet.

En värderingsövning

Denna övning kan med fördel göras med både elever, pedagoger och föräldrar. Dock inte samtidigt.

Övningen kan dels göras i form av en så kallad "heta linjen", dels som en "heta stolen".

Förslag på uppvärmningsfrågor och frågor som passar till övningarna hittar du på sid 13 och 14.

Heta linjen – gör så här:

1. Lägg ut pappersark på golvet i rät linje över rummet. Numrera pappersarken från 1 till 6. Se till att det är gott om utrymme mellan arken.
2. Läs sedan upp ett påstående och låt eleverna ställa på sig på den siffra som de tycker bäst beskriver hur de ställer sig till påståendet. Om man ställer sig på papper 1 håller man inte med överhuvudtaget, ställer man sig däremot på papper 6 håller man med helt och hållet.
3. Fråga några elever varför de har ställt sig där de står. Förklara att de inte behöver svara om de inte vill.

4. Fortsätt att läsa upp påståenden tills du är klar. Låt några elever få berätta om sina val efter varje fråga. Var lyhörd på om gruppen börjar bli okoncentrerad, då är det lika bra att sluta och fortsätta vid ett annat tillfälle.

Heta Stolen – gör så här:

1. Ställ stolar i en ring. Se till att det finns en stol mer än antalet deltagare.
2. Eleverna sätter sig på stolarna i ringen. Du läser upp ett påstående. Om man håller med sitter man kvar, om man inte håller med reser man sig upp och byter plats, om man är osäker sitter man kvar med armarna i kors. Förklara innan du börjar att du som pedagog kommer att sitta i ringen, men på samma stol hela tiden utan att ta ställning i frågan.
3. Fråga några elever efter varje fråga varför de valde som de gjorde. Förklara att de inte behöver svara om de inte vill. Uppmuntra eleverna att diskutera sina val, var lyhörd för gliringar och taskiga kommentarer. Markera direkt. Alla måste känna sig trygga i övningen.
4. Fortsätt läsa upp påståenden. Lämna utrymme för reflektion och diskussion efter varje fråga.

Innan du börjar med nedanstående frågor kan det vara bra att värma upp med lite mer neutrala frågor.

Förslag på uppvärmningsfrågor:

- Sovmorgon är bättre än att sluta tidigt.
- Frukt är också godis.
- Jag tycker om vintern.
- Rektorn skulle vara snygg i tuppkam.
- Utan min mobil skulle jag få panik.

Frågor:

- Internet bidrar till att öka demokratin.
- Det är vanligt med hot på nätet.
- Jag vågar prata med fler personer på nätet.
- Det är inte farligt att lämna ut sitt telefonnummer till okända på nätet.
 - Det är helt okej att lämna ut sina politiska åsikter på nätet.
 - Om man lägger ut bilder av sig själv på nätet får man skylla sig själv om man får taskiga kommentarer.
 - Jag använder Internet för mycket.
- Jag tycker det är fel att ladda hem filmer och musik.
- Dom som lägger ut en massa avklädda bilder på sig själva har dåligt självförtroende.
- Jag kan mer om Internet än mina föräldrar.
- Jag kan mer om Internet än mina lärare.
- Jag känner mig alltid säker på nätet.
- Jag bryr mig inte om vilka som kan läsa min presentation på nätet.
- De vuxna borde vara mer ute på sidor som ungdomarna är på.
- Jag har kompisar på nätet som jag aldrig träffat på riktigt.
- På nätet ska man tåla mer än i verkliga livet.

Rätt eller fel? Tre dilemman

Så här gör du:

1. Låt deltagarna få läsa nedanstående texter själva i lugn och ro. De ska sedan, fortfarande en och en, fundera över de efterföljande frågorna. Försöka komma på svar, eller tankar om dem. Låt gärna eleverna skriva ner svar och tankar.
2. Samla klassen och dela in den i mindre grupper, 4–6 deltagare i varje grupp. Låt sedan gruppen diskutera frågorna tillsammans för att enas om ett svar eller en åsikt på varje fråga.
3. Samla alla grupperna och låt dem en och en redogöra för sina svar och tankar. Låt alla grupper få svara på en fråga i taget. Ställ följdfrågor, låt grupperna få motivera sina svar.
4. Spalta gärna upp alla frågor på tavlan så att man kan se alla olika förslag på lösningar.

Bråk eller missförstånd?

En pappa berättar följande:

För några helger sedan var min dotter på fest tillsammans med tre av sina kompisar. Vi hade kommit överens om att jag skulle hämta henne efteråt. Så jag ringde när jag stod med bilen utanför. Jag hade ingen lust att sitta där i bilen hur länge som helst, så jag sa åt henne att skynda sig. Hon skyndade sig och hann därför inte säga hejdå till sina kompisar. Eller, det var snarare en som hon inte hann säga hejdå till. Den här kompisen tyckte att det var dåligt gjort av min dotter. Att det var snobbfasoner. Så dagen efter gick den här tjejen ut på den community där alla kompisarna hänger och skrev ett inlägg i sin dagbok. Ett inlägg som alla kunde läsa. Hon skrev att min dotter var en jävla snobb. En sådan som inte orkar säga hejdå till sina vänner när hon drar från en fest. Detta skrev hon utan att ha pratat med min dotter först. Min dotter får sedan ett sms av en annan kompis som be-

: "Hon skrev att min
 : dotter var en jävla snobb.
 : En sådan som inte orkar
 : säga hejdå till sina vän-
 : ner när hon drar från en
 : fest. Detta skrev hon
 : utan att ha pratat med
 : min dotter först."

"Lärarna förstod inte vad som pågick. Hur kom det sig att tjejerna som i fredags var bästisar nu knappt kunde prata med varandra?"

rättar vad den där tjejen skrivit i sin dagbok. Min dotter går in där, läser och blir med all rätt förbannad.

Efteråt undrar jag varför hon inte kontaktade tjejen och förklarade vad som hänt. Att det var jag, farsan, som satt i bilen och hetsade henne. Men det gjorde hon inte. Istället skriver hon ett eget inlägg i sin dagbok på samma community. Hon skriver att den där tjejen är dum i huvudet och att hon inte har lust att vara kompis med en som bara snackar skit. Sedan var bollen i rullning kan man säga. Kompisarna följde deras allt mer upp-piskade ordväxling och många valde sida i konflikten. Måndagen efter festen när de kommer till skolan är de inte kompisar längre. Det har bildats två stora grupperingar bland tjejerna i klassen och veckan som följde var minst sagt strulig. Lärarna förstod inte vad som pågick. Hur kom det sig att tjejerna som i fredags var bästisar nu knappt kunde prata med varandra?

Det här kan hända även utan Internet. Den stora skillnaden är att alla andra i skolan kunde läsa och följa dispyten på nätet. Olika personer tog ställning utan att ha hela bilden klar för sig. Under de följande veckorna fick historien oanade följder. Det blev gängbildningar i skolan. Grupperingar som stod och väntade på varandra efter skolan och skulle slåss.

Vi föräldrar kopplades in och pratade med klassläraren, kuratorn och andra involverade personer. Efter ett tag ordnades ett möte mellan min dotter och den andra tjejen. När de pratat en stund stod det klart för dem vad som hade hänt och plötsligt var de kompisar igen. Snöbollen hade dock redan satts i rullning. Det tog lång tid att få ordning på situationen i skolan igen. Och allt det här bara för att jag stressade på min dotter. Jag ville bara få komma hem och sova. Ganska tokigt när man ser det på det sättet.

Frågor:

1. Hur kan man undvika en sådan här situation?
2. Vad skulle pappan ha kunnat göra annorlunda?
3. Vems fel är detta?

4. Vad skulle skolan ha kunnat göra för att hjälpa till?
5. Vad skulle du ha gjort om du råkade ut för det här?

Lätt att döma, men gjorde Linn fel?

Det började med att Linn, 16 år, fick kommentarer från en kille som dök upp på Bilddagboken. Det var schyssta kommentarer och deras kommunikation flyttades snabbt över till Facebook-chatten. Han sa att han hette Micke och var 27 år. Han verkade mycket vettigare än alla andra killar hon var van att prata med. Det kändes skönt att prata med en lite mer vuxen person som fattade hur hon hade det och hur hon mådde. Det kändes verkligen som om han brydde sig. De pratade på Facebook-chatten nästan dagligen. Han kom aldrig med några dryga eller taskiga kommentarer eller inlägg. Han frågade aldrig efter hennes riktiga namn eller var hon bodde. Hon hade bara berättat att hon bodde i Umeå, men ingen adress. Själv berättade han att han bodde i en stad i södra Sverige och att han arbetade som säljare för ett ganska stort företag.

Efter ungefär 3–4 månader berättade han att han fått ett mycket bra erbjudande från sin mobiloperatör om att ringa billigt. Han själv hade redan ett abonnemang som han var nöjd med men undrade om han fick ge henne sitt erbjudande att fylla på samtals-tid på mobilen till ett mycket förmånligt pris. Allt han behövde var hennes mobilnummer. Självklart fick han det. Det kändes inte konstigt för Linn.

De fortsatte sedan att kommunicera på samma sätt regelbundet. Efter ungefär 9 månader meddelar Micke plötsligt en dag att han ska upp till Umeå för ett jobb. Han undrar om hon har lust att träffas på stan och äta lunch. Hon får själv välja plats. Han säger också att han kommer att ha ganska lite tid när han kommer dit. Linn ser verkligen fram emot att äntligen få träffa sin nya vän. Det känns som om det känner varandra riktigt bra efter alla månaders diskussioner på nätet om livet, om känslor, om roliga saker och om sådant som ibland känns svårt.

Dagen kommer när de ska träffas. På väg till avtalad plats ringer Micke på Linns mobil. Han säger att det har "kört ihop sig" och att han inte hinner gå till lunchrestaurangen. Han måste förbereda eftermiddagens affärsmöten, men undrar om hon vill komma upp till hans hotellrum så beställer han upp några lunchmackor. Det vore ju ändå så roligt att hinna träffas en stund. Linn svarar direkt ja på hans fråga och styr förväntansfullt om stegen mot det namngivna hotellet.

Frågor:

1. Gör Linn fel som går med på att träffa honom?
2. Om du var kompis med Linn, vad skulle du göra då?
3. Är Linn skyldig att träffa honom eftersom hon fått samtalstid på mobilen av honom?
4. Skulle detta kunna hända på riktigt?
5. Om det skulle hända något med Linn på hotellrummet, får hon skylla sig själv då?
6. Är det fel eller konstigt att en 27-åring vill prata med en 16-åring?

Ett foto som togs på skoj

Erik tar en bild på Jonas med sin mobil. Inget konstigt med det. Om det nu inte vore så att båda befinner sig i gympanas omklädningsrum och att Jonas inte har några kläder på sig. Erik skrattar högt när han tagit bilden. Det är först då som Jonas märker att han blivit fotograferad. "Men lägg av", säger Jonas surt och fortsätter att klä på sig. "Snygg du är", hånar Erik. "Den här bilden skulle ge dig sjukt många tior på hetast."

På lunchen sitter hela gänget i korridoren. Erik säger att han har en snygg bild på mobilen och undrar om det är någon som vill se. Jonas protesterar högljutt och brottar ner Erik. Erik för-

klarar då att han inte tänker visa bilden för det vore ju taskigt.

"Men radera den då!" säger Jonas.

"Jag ska", lovar Erik.

Senare på dagen loggar han in på Facebook-chatten och kopplar telefonen till datorn för att ladda in lite ny musik. Datorn känner av att det finns nya bilder i mobilen. Fem nya bilder är tagna i dag.

"Vill du spara dem", frågar programmet.

Erik kollar igenom bilderna och ser den på Jonas. Han skrattar lite för sig själv. Han vill inte spara den. Han ska radera den.

"Har det hänt nåt kul i skolan i dag?" undrar Matte, på Facebook-chatten. Han är sjuk och har varit hemma.

Ja, det har det ju, tänker Erik. Det här är ju en ganska rolig bild...

"Ja, ha ha. Kolla in det här!" skickar han, tillsammans med bilden.

"He he he. Grymt." svarar Matte.

De pratar lite till. Sedan loggar Erik ur och raderar de nya bilderna på mobilen. Han behöver ju ingen nakenbild på Jonas.

Nu finns inte den bilden vare sig i hans mobil eller i hans dator.

I slutet av veckan börjar det gå ett rykte om en bild på Jonas. Folk fnissar lite i korridoren, tittar lite extra i matsalen, till slut har fnisset och blickarna följt med ända in i klassrummet.

Erik fattar inte vad som hänt. Vilken bild snackar de om? Han kommer knappt ihåg att han tog en sådan bild i början av veckan. Den bilden finns ju inte längre.

Jonas tar tag i Erik på rasten på fredagen. Han är skitsur. "Va fan har du gjort? Är du helt jävla dum, eller? Fattar du att alla har sett den där jävla bilden! Jag hatar dig! Hur fan ska jag kunna gå kvar här?"

Jonas börjar gråta och springer hem. Slänger sig på sängen. Känner en blandning av panik och skam. Och hat. Och rädsla. Han vill döda Erik. Han vill aldrig mer gå till skolan. Han

Illustration: © Camilla Atterby

... "Erik fattar fortfarande
... inte vad som hänt. Hur
... kunde bilden komma ut?"

kanske ska gå hem till Erik och skära sönder däckerna på moppen. Eller kasta en molotovcocktail genom fönstret. Så hela jävla huset har brunnit upp när han kommer hem. Jävla jävla Erik. Hela dagen ligger han på sängen och gråter och hatar om vartannat. Han kan inte gå tillbaka till skolan.

Hans föräldrar kommer hem på kvällen. De frågar om det hänt nåt, men Jonas svarar inte.

På måndagen i skolan har verkligen alla sett bilden och Jonas har till slut berättat för sina föräldrar vad som har hänt. De har ringt till skolan och till Eriks föräldrar och varit arga. Skolan har ett allvarligt samtal med Erik. De hotar med polisen.

Erik fattar fortfarande inte vad som hänt. Hur kunde bilden komma ut?

Matte kommer tillbaka till skolan på onsdagen. Erik går fram till honom.

”Va fan, skickade du vidare den där bilden på Jonas?”

”Så klart jag gjorde. Den var ju skitkul!” svarar Matte och klappar Erik på axeln och går vidare.

Matte skickade bilden till en kompis i parallellklassen, som skickade den till tolv andra i sin klass, varav fem hade kompisar i de andra 8:orna, som hade kompisar i både 9:an och 7:an. Det var ju en rolig bild, så klart man ska skicka den vidare.

Och det hade de gjort.

Frågor:

1. Vems fel är det att det blev som det blev? Varför?
2. Skulle detta kunna hända på den här skolan?
3. Vad skulle skolan ha kunnat göra för att hjälpa Jonas?
4. Vad skulle du ha gjort om du var Erik?
5. Är detta mobbning?

Dessa dilemman är som de står nu framför allt riktade mot barn/unga, men man kan likaväl gå igenom dem med kollegiet eller med

en föräldragrupp. Det är dock möjligt att man behöver justera frågorna efter målgruppen.

Ta gärna med er förslagen ni får angående vad skolan kan göra i dessa frågor till skolans trygghetsteam. Eleverna själva har en stor kunskap och insikt i dessa frågor på ett sätt som de vuxna kanske inte alltid har.

Annat bra material

www.statensmedierad.se

Dialogkort: Dialogkorten är avsedda att stödja diskussioner kring barns och ungdomars användning av Internet. Använd dem för att utbyta erfarenheter med varandra, vid utbildningar, på föräldramöten eller andra dialogtillfällen om det unga Internet.

Alla kort är avsedda att stimulera till diskussion och inga svar är rätt eller fel.

<http://www.medieradet.se/Bestall--Ladda-ned/Produkter/Dialogkort/>

Film: Vem visar du upp dig för på nätet? som handlar om anonymitet på nätet (finns även för nedladdning på www.youtube.com/medieradet).

Mitt liv 2.0 – unga berättar om livet på nätet

Mitt liv 2.0 är ett projekt om ungas vardag på Internet som är ett samarbete mellan Medierådet, Utbildningsradion och Kulturskolan Stockholm.

Under 2008 inbjuds ungdomar i åldern 12–18 år att göra personliga digitala berättelser om livet på nätet. Läs mer om projektet på

<http://www.medieradet.se/Kunskapsbanken/Medier/Internet2/Mitt-liv-20---unga-berattar-om-livet-pa-natet>.

Här finns filmer såsom Mötet, Internet och musiken, Internet och verklighet, Oskriften regel, Två personligheter, Låtsaskompisar samt Spindeln i nätet att ladda ner.

Ungar och medier 2010 – lärarhandledning

En handledning utifrån Medierådets rapport om barns och ungas medievardag i syfte att ge eleverna möjlighet att reflektera kring sin egen och andras medieanvändning samt dess fördelar, nackdelar och eventuella konsekvenser.

<http://www.medieradet.se/Bestall--Ladda-ned/1666/Lararhandledning-Ungar--Medier-2010.pub>

Vanliga nätbrott bland unga: Här beskrivs några brott som ungdomar ofta begår på Internet, men som kanske inte alltid uppfattas som brottsliga. Det är omöjligt att på förhand säkert säga var gränsen för brottslig handling går och vad straffet kan bli, eftersom det beror på flera faktorer.

Detta informationsblad, som är framtaget av Rikskriminalpolisen i samarbete med Medierådet, kan fungera som en vägledning.

<http://www.medieradet.se/Bestall--Ladda-ned/437/Vanliga-natbrott-bland-unga2.pub>

www.surfalugnt.se

På surfalugnt.se kan du hitta råd och tips om hur du som vuxen kan bli mer närvarande i ungas nätvardag.

www.ungaochinternet.se

På ungochinternet.se finns fallbeskrivningar att ladda ner gratis som handlar om unga och Internet och skolan. Fallen behandlar olika situationer där de ungas Internetanvändande leder till problem för vuxna i barnens närhet.

www.motala.se/nätvandrarna

Här finns en guide i hur man kan starta en bra nätvandrarorganisation. Guiden är framtagen tillsammans med nätvandrarna på Fryshuset i Stockholm.

www.kunskapsmedia.se

E-mobbning

Faror på nätet: sexiga bilder & grooming

www.dubestemmer.no

En sajt uppbyggd av bland annat den norska datainspektionen med filmer som beskriver typiska situationer och dilemman på nätet som kan diskuteras tillsammans med elever (obs, allt material är på norska).

"Säker på nätet?"

kollakallan.skolverket.se Ansvarig för denna sida är Skolverket.

Här finns mycket bra material såsom Fakta om källkritik, Lathund i källkritik, Lektionsmaterial och filmer om källkritik och så vidare.

www.krankt.se – om du har blivit oschysst behandlad på nätet?

Om någon har skrivit något nedsättande om dig på ett forum eller kanske lagt upp en bild på dig som du inte vill att andra ska se? Eller om du är förälder till ett barn som råkat ut för något liknande?

Nätkultur

Elza Dunkels är forskare vid universitetet i Umeå och har skrivit sin doktorsavhandling om hur barn handskas med obehagligt material på Internet.

<http://www.kulturer.net/documents/vuxna.pdf>

www.ungdomsstyrelsen.se

Ses offline? Ett metodmaterial om unga, sex och Internet.

[barnperspektivet.se](http://www.barnperspektivet.se)

BRIS för vuxna om barns vardag på nätet.

<http://www.barnperspektivet.se/teman/internet-mobil/ungas-var-dag-pa-natet>

Slutord

Vi vuxna behövs på alla arenor där barn och unga är. Men, många unga vittnar om bristen på vettiga vuxna i den digitala världen. Vuxna som finns till när det är läge att prata, när något kanske går snett. Vuxna som förstår hur det fungerar och som faktiskt litat på sina barn och unga och också lämnar dem i fred emellanåt. Något som med växande ålder förstås blir att viktigare. Men, för detta krävs att vi vuxna sätter oss in i var de är och hur kommunikationen i digitala, sociala medier går till och ser ut. Vi kan också, utan att vara särskilt "digitalt kompetenta", ge dem insikter och kraft att säga ifrån och lämna sammanhang som inte känns bra.

Så, ta dig därför en stund emellanåt och gå in på några vanliga ungdomssidor på nätet. Gå in på till exempel Bilddagboken och se hur ungdomar presenterar sig för varandra. Rör dig en stund på Flashback.com och se vad som skrivs och hur kommentarer ser ut. Gå in på Google och skriv ditt eget namn i sökrutan och se vad som kommer fram. Följ och läs några bloggare och twittrare.

Här följer även nu ett antal väldigt enkla, men ack så viktiga, frågor att ställa till barn och unga i din närhet. Frågor som skapar engagemang och insikt. Frågor som förhoppningsvis bygger upp en relation och ett samtalsklimat som krävs för att tala om både bra och dåliga upplevelser på nätet.

- Vad har du gjort på nätet idag?
- Kan du inte visa mig nåt kul ställe? Alternativt: Kan jag få sitta med när du spelar WoW nästa gång? Alternativt: Visa mig veckans värsta på Youtube...?
- Känner du någon som råkat illa ut på nätet eller som har kontaktats av någon som sagt eller gjort något dumt? (Obs! Det finns en pedagogisk poäng i att tala om en tredje person för att avdramatisera en smula...)
- Hur brukar du göra när du presenterar dig på nätet? Är det saker man kanske inte bör berätta om sig själv?

- Är alla på dina kompislistor fortfarande dina kompisar?
- Är allt man läser på nätet sant? Och, hur vet man det...?
- När du lägger ut en bild eller film, vem vill du ska se dem?
- Brukar du skicka eller lägga ut bilder på andra? Om så, brukar du fråga om lov?
- Är det okej att vara mer taskig på nätet än på till exempel skolgården eller om du träffar någon i affären?
- Skulle du prata med mig om det händer "nåt knas" på nätet?

Och slutligen, Internet i sig är ingen farlig plats. Det är hur vi **använder** nätet, och de **beslut som tas** när vi lämnar nätet för den verkliga världen, som eventuellt kan utgöra fara.

Tack för uppmärksamheten och lycka till!
Ewa och Johnny

Om författarna

Johnny Lindqvist

Johnny Lindqvist är en flitigt anlitad föreläsare och expert inom ämnet unga och Internet. Har en bakgrund som föreläsare på Stiftelsen Friends men har de senaste åren arbetat inom kommunikationsbranschen.

2010 skrev Johnny metodmaterialet "Ses Offline" (tillsammans med Josefin Grände) på uppdrag av Ungdomsstyrelsen. Materialet handlar om hur man kan arbeta med frågor som rör unga, sex och Internet.

De senaste åren har Johnny arbetat nästan uteslutande med frågor som rör ungas kommunikation via digitala medier.

Johnny delar numera sin tid mellan familj, husrenovering och planlöst surfande på nätet.

Ewa Thorslund

Ewa har arbetat många år med IT-frågor, både för näringsliv och offentlig sektor. Sedan 2000 arbetar Ewa för den svenska IT- och telekomindustrin som expert inom området klimat-, energi-, och CSR-frågor, samt med frågor som rör integritet och säkerhet relaterat till barns och ungas digitala vardag.

Ewa gav hösten 2007 ut boken "Säker på nätet?" tillsammans med Medierådet, BRIS, Friends och Rikskriminalpolisen och har även skrivit en barnbok. Som föreläsare träffar Ewa både lärare, föräldrar och elever runt om i Sverige för att diskutera digitala vanor och hur vuxna kan utgöra ett bra stöd även i denna del av barns och ungas liv.

Ewa har tre söner i skolåldern, tränar yoga, kastar pinnar efter sin hund, spelar piano, gillar att sitta helt stilla i skogen, och somnar ofta innan filmen är slut...

Referenser, källor och inspiration

Ungar och Medier, Medierådet, 2010
Småungar och Medier, Medierådet, 2010
Hjälp jag dör – vem la upp bilden?!, Ungdomsstyrelsen, 2010
Se mig – unga om sex och internet, Ungdomsstyrelsen, 2010
Ses offline?, Ungdomsstyrelsen, 2010
Ungdomar och integritet, Datainspektionen, 2011
Nätvandra!, Fryshusets nätvandrare och Motala kommun, 2010
Barnen, BRIS och it, BRIS, 2010
Unga svenskar och internet, Internetstiftelsen, 2009
Barnperspektivet.se, BRIS för vuxna
<http://kollakallan.skolverket.se/>, Skolverket
Säker på nätet?, Thorslund, 2007
Kränkningar på nätet, Friends, 2007
Bridging the distance, Dunkels, 2007
Teens and social media, Pew Internet and American life project,
2007
www.ecpat.se (mot barnsexhandel)
www.bra.se (Brottsförebyggande rådet)
[http://www.pewinternet.org/Reports/2010/Generations-2010/
Overview.aspx](http://www.pewinternet.org/Reports/2010/Generations-2010/Overview.aspx)

En liten ordlista

Diverse förkortningar, webbsidor och uttryck. Här listas de mest essentiella och frekvent använda.

l337 – Elit (Även l33t, leet)

24/7 – 24 timmar om dagen, 7 dagar i veckan.

AFK – Away From Keyboard

Avatar – En bild, ofta på användaren själv, som visas på en användares profil el. dyl. på till exempel communities. (Även Profilbild)

ASAP – As Soon As Possible

ASL – “Age, Sex, Location?” (Används ofta inom olika chattrum när man pratar med en okänd person, och vill veta mer om denne.)

BRB – Be Right Back (Även “BBL”, Be Back Later)

Bot – Datorstyrd moderator på till exempel forum eller även datorstyrd fiende i olika spel.

BTW – By The Way

Camp (verb: camper) - Sägs till spelare i multiplayer spel som inte rör på sig, utan sitter på ett och samma ställe och och blir på så sätt svårare att till exempel döda och hitta, och ses därför som fegt. Uttrycket används i nervärderande syfte.

CCL – Couldn't Care Less

Cya – See you! (Vi ses!)

CoD – Call of Duty, Online/Multiplayerspel

CS – Counterstrike, Online/Multiplayerspel

WoW – World of Warcraft, MMORPG-spel

Dinga – Att gå upp 1 level (nivå) i ett spel. Kommer från det karaktäristiska ”ding!” ljudet som spelas när man går upp 1 level i spelet World of Warcraft.

DD – Du då?

Epic – Något som är ”epic” är grymt, otroligt bra eller liknande.

FFS – For Fucks Sake! (För fan!)

FML – Fuck My Life

FTW – For The Win! (Används när något är riktigt bra)

FB – Facebook, internetcommunity

Facerape – När någons facebook-account har blivit använt/utnyttjat utan personens medhåll har denne blivit ”facerapead”

Fail – När något/någon misslyckas med något.

FYI – For Your Information

GTFO – Get The Fuck Out!

GTG – Got To Go (Även ”G2G”)

Gz – Grattis! (Även ”Congratz!”)

GG – Good Game! (Bra spelat!)

HS – Headshot (När man lyckas skjuta någon i huvudet i actionspel)

IMHO – In My Humble Opinion

IRL – In real life

JK – Just kidding! (Skojar bara!)

K – Okej, från ”Ok”.

LVL – Level, nivå.

LOL – Laugh Out Loud (Variationer: ROFL, ROFLMAO)

Leetspeak – Ett informellt språk med uttryck och förkortningar från Internet, och även med vissa bokstäver utbytta med siffror eller tecken i skrift. Ex. l33t\$p34K, Leetspeak.

LAN – Local Area Network, man brukar säga att man ska på LAN, vilket betyder att ett gäng med datorer är uppkopplade med varandra.

MMORPG – Massive Multiplaying Online Role Playing Game (Såsom till exempel WoW)

MSN – Chattprogram

Noob – Nybörjare, färsking. (Även noob, nåb, newbie)

OMG – Oh My God! (Variationer: OMFG, OMS)

Omegle – Chattrum, där slumpen avgör vem man får chatta med.

OFC – Of Course

Owned – Ägd, används när man t.ex. överlistat eller överrumplat någon.

POV – Point Of View, förstapersonsperspektiv.

Plz – Please?

PVP – Player versus Player

Powned, Pwn – Se Owned.

Pron – Leetspeak för "Porn", pornografi.

Skype – Program med bla. chatt- och telefonfunktioner.

Spawn – Stället i multiplayer spel där spelare eller botar (datorstyrd spelare) skapas/börjar efter att man joinat en server eller efter att man livats upp igen efter att ha dött.

STFU – Shut The Fuck Up!

Twitter – Community där man kan posta ”statusuppdateringar” som andra kan läsa, och även följa till exempel kändisars användare och läsa vad de tycker eller gör.

tl;dr – Står för “To Long; Didn’t Read”. Används ofta på Internetforum när någon skrivit ett väldigt långt inlägg.

Troll (verb: ”trolling”) – En person som, ofta på Internetforum, skriver/postar saker bara för att jävlas med folk eller irritera andra seriösare användare. Det handlar ofta om negativa och kontroversiella åsikter eller felaktiga/utmanande påståenden, i hopp om att göra folk arga eller få dem att slösa sin tid på att formulera ett seriöst svar på inlägget i fråga.

UL – Upload (att ladda upp något på nätet)

WTF – What the fuck?

.SE (Stiftelsen för Internetinfrastruktur) är en oberoende allmännyttig organisation som verkar för en positiv utveckling av Internet i Sverige. Utöver att ansvara för Internets svenska toppdomän bedriver .SE ett omfattande utvecklingsarbete:

- **.SE:s Internetguider** är en skriftserie som riktar sig till intresserade lekmannaanvändare och behandlar olika Internetfrågor. Denna publikation ingår i serien. Läs mer: iis.se/internet-for-alla/guider.
- **Webbstjärnan** är en tävling i webbpublicering för skolan. Syftet är att dra nytta av Internets möjligheter i skolarbetet, genom att bygga en webbplats kring ett valfritt skolarbete. Läs mer: webbstjärnan.se.
- **Digital delaktighet**. .SE bidrar till olika åtgärder för att förbättra tillgängligheten till Internet för de grupper som idag inte är anslutna till nätet. Läs mer: iis.se/internet-for-alla/digital-delaktighet
- **IPv6 och DNSSEC** är två viktiga teknikprojekt som ska säkerställa att Internets infrastruktur även i fortsättningen kan vidareutvecklas och fungera säkert. Läs mer: ipv6forum.se respektive iis.se/domaner/dnssec.
- **Bredbandskollen** är ett konsumentverktyg som hjälper bredbandskunder att utvärdera sin bredbandsuppkoppling. Läs mer: bredbandskollen.se
- **Internetstatistik**. .SE har tagit initiativ för att etablera ett samarbete kring statistik och fakta om Internet, vilket bland annat resulterat i den tryckta rapporten Svenskarna och Internet. Läs mer: iis.se/internet-for-alla/guider och internetstatistik.se.
- **Internetfonden** bidrar till Internetutvecklingen genom att finansiera fristående projekt. Bland uppdragstagarna finns organisationer, privatpersoner och akademiska institutioner. Läs mer: iis.se/internet-for-alla/internetfonden.
- **Internetdagarna** är .SE:s årligen återkommande konferens för alla som arbetar med Internet. Läs mer: internetdagarna.se

.se

Som en del i .SE:s arbete med Internetutveckling producerar .SE ett antal skrifter, under produktnamnet .SE:s Internetguider. Guiderna behandlar olika Internetrelaterade områden och riktar sig i första hand till intresserade lekmananvändare. En guide kan vara såväl en praktisk handbok som en mer beskrivande rapport.

.se

Stiftelsen för Internetinfrastruktur

